

Cumhuriyet Maliyesinde Önemli Bir Aşama: İlk Kâğıt Paraların Tedavüle Çıkarılması

Serkan Tuna*

Özet

Bu çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kâğıt paralarının tedavüle çıkarılış süreci incelenmiştir. Osmanlı Devleti'nde ilk kâğıt paralar kaime adıyla 1840 yılında çıkarılmıştır. Bundan sonra kaime, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın finansmanı için tekrar piyasaya sürülmüş ve son olarak Birinci Dünya Savaşı masraflarının karşılanması amacıyla da çıkarılmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında toplam 161.018.663 liralık kaime basılmış ve bunların bir kısmı tedavülden kaldırıldıktan sonra 153.748.563 lira Türkiye Cumhuriyeti'ne devredilmiştir. Mali güçlükler nedeniyle bu kâğıt paralar Cumhuriyet'in ilk yıllarında tedavülde kalmaya devam etmiştir. Ancak 30 Aralık 1925 tarihinde kabul edilen kanunla, bunların değiştirilerek yeni Cumhuriyet kâğıt paralarının çıkarılmasına karar verilmiştir. Bu kararın alınmasında, siyasi ve mali bağımsızlık amacının yanında Osmanlı Devleti'nden kalan paraların yol açtığı ekonomik sıkıntılar da rol oynamıştır.

Kabul edilen kanuna uygun olarak, kâğıt paraların basım işlemlerini yürütmek üzere Çankırı milletvekili Mustafa Abdülhalik [Renda] Bey'in başkanlığında ve banka temsilcilerinin de katıldığı bir komisyon kurulmuştur. Toplantılarını İstanbul'da yapan komisyon, kâğıt paraları basacak şirketi ve bunları resimleyecek ressamı belirlemiştir. Bu çerçevede Türk ve yabancı firmaların teklifleri değerlendirildikten sonra paraların basım yetkisi 88.000 sterlin bedelle bir İngiliz şirketine verilmiştir. İngiliz şirketinin paraların basımını en modern yöntem ve uygun fiyatla yapacak olması bu kararda etkili olmuştur. Komisyon, Evkaf Müzesi Müdürü Ressam Ali Sami [Boyar] Bey'i de paraların resimlerini yapmakla görevlendirmiştir. Bu gelişmelerden sonra kâğıt paraların resimleri yapılmış ve Londra'da basımına geçilmiştir. Bu aşamada Türkiye'den gönderilen bir heyet de kâğıt paraların basımına nezaret etmiştir. İngiliz şirketinin örnek paraları Türkiye'ye gönderdiği süreçte bazı anlaşmazlıklar yaşansa da, bunlar zaman içerisinde giderilmiş ve şirket komisyonun istediği değişiklikleri yaparak basım işlemlerini bitirmiştir. Bu gelişmeleri takiben, 5 Aralık 1927'de Türkiye

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul/TÜRKİYE, serkan.tuna@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7514-7328, DOI: 10.37879/9789751756480.2023.29

Cumhuriyeti'nin ilk kâğıt paraları tedavüle çıkarılmıştır. Bu tarihten itibaren Osmanlı kâğıt paralarının değişimi için altı aylık bir zaman tanınmış, ancak bu süre üç ay daha uzatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Maliye, Kâğıt Para, Mustafa Abdülhalik [Renda], Ali Sami [Boyar], İngiliz Şirketi.

An Important Stage in the Finance of the Republic: Issuance of the First Banknotes

Abstract

In this study, the process of issuing the first banknotes of the Republic of Turkey has been examined. In the Ottoman Empire, the first paper money was issued in 1840 under the name of kaime. After that, kaime was put on the market again to finance the Ottoman-Russian War of 1877-1878 and finally it was issued to cover the expenses of the First World War. During the First World War, a total of 161.018.663 liras were printed and 153.748.563 liras were transferred to the Republic of Turkey after some of them were withdrawn from circulation. Due to financial difficulties, these paper money continued to be in circulation in the first years of the Republic. However, with the law adopted on 30 December 1925, it was decided to amend them and issue new Republic banknotes. In this decision, besides the aim of political and financial independence, the economic problems caused by the money left over from the Ottoman Empire also played a role.

In accordance with the adopted law, a commission was established under the chairmanship of Çankırı deputy Mustafa Abdülhalik [Renda] Bey and with the participation of bank representatives to carry out the printing of paper money. The commission, which held its meetings in Istanbul, determined the company that would print the banknotes and the painter who would paint them. In this context, after evaluating the offers of Turkish and foreign companies, the printing authority of the banknotes was given to a British company for a price of 88.000 sterlings. The fact that the British company will print the banknotes with the most modern method and at an affordable price has been effective in this decision. The Commission commissioned the Director of the Evkaf Museum, Painter Ali Sami [Boyar] Bey, to paint the banknotes. After these developments, the pictures of the banknotes were made and the printing process was started in London. At this stage, a delegation from Turkey supervised the printing of banknotes. Even though there were some disagreements in the process when the British company sent the sample banknotes to Turkey, these were resolved in time and the company completed the printing process by making the changes

requested by the commission. Following these developments, the first banknotes of the Republic of Turkey were put into circulation on 5 December 1927. As of this date, a six-month period was allowed for the exchange of Ottoman banknotes, but this period was extended for another three months.

Keywords: Finance, Banknote, Mustafa Abdülhalik [Renda], Ali Sami [Boyar], British Company.

Giriş

Bir ulusun bağımsızlık simgelerinden olmasının yanı sıra ortak bir değer ölçüsü teşkil eden ve hesap birimi, alışveriş, ödeme ve servet aracı olarak da öne çıkan paranın kullanımı uzun mesafeli ticaretin gelişmesiyle birlikte yaygınlaşmıştı. Tarihsel süreçte altın ve gümüş gibi değerli madenlerden üretilen madenî paralar kullanıldığı gibi, MÖ 140 yılında Çinliler tarafından ilk kez kâğıt para tedavüle çıkarılmıştı. Batı'da ise ilk kâğıt para, asker maaşlarını ödemek için 1690 yılında Amerika'da basılmış ve ardından başta İngiltere olmak üzere Avrupa'da da ekonomik ve mali gerekçeler doğrultusunda kullanılmaya başlanmıştı.¹ Osmanlı Devleti, kurulduğu bölgede kendisinden önce çıkarılan sikke isimli madenî paraları kullanmayı sürdürmüştü ve Orhan Bey döneminden itibaren yeni sikkeleri tedavüle çıkarmıştı. Tanzimat'tan sonra mali zorunluluklar nedeniyle kâğıt para da basılmaya başlanmış ve ilk kâğıt paralar, 1775 yılından itibaren uygulanan esham sistemi geliştirilerek 1840 yılında kaime adıyla çıkarılmıştı. Sahtelerinin de basılmasıyla giderek değer kaybedip sorunlara yol açan ilk tertip kaimeler İngiltere'den alınan borçla 1862'de piyasadan çekilmişti. İkinci olarak 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nı finanse edebilmek için yeniden kaime çıkarılmasına karşın, ilkinden daha fazla sıkıntı yaşandığından bu paralar da 1878 yılından sonra kademeli bir şekilde kaldırılmıştı.²

Osmanlı Devleti'nde kaime uygulamasına üçüncü ve son kez Birinci Dünya Savaşı sırasında başvurulmuştu. Ekonomik açıdan uzun dönemli bir savaşa hazır

- 1 Ali Akyıldız, *Para Pul Oldu-Osmanlı'da Kâğıt Para, Maliye ve Toplum*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 21-29; Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 1-8; Tanju Demir, "Cumhuriyet Dönemi Paralarında Siyaset ve İdeoloji (1923-1950)", *75 Yılda Para'nın Serüveni*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları/Tarih Vakfı, İstanbul 1998, s. 11.
- 2 Ali Akyıldız, "Kâime", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 24, İstanbul 2001, s. 213-214; Ali Akyıldız, "Para", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 34, İstanbul 2007, s. 164-165.

olmayan Osmanlı Devleti, savaş sırasında büyük bir ekonomik çöküntü yaşamış ve 398,5 milyon lirayı bulan harcamalarını karşılamak için vergilerin artırılması, Müttefiklerinden borç alınması ve 1918 yılında iç borçlanmaya gidilmesi şeklinde özetlenebilecek finansman yollarını kullanmıştı. Ancak bunlardan kısmen sonuç alınabildiğinden savaşın finansmanında evrak-ı nakdiye adı verilen kâğıt para basımı öne çıkmıştı. Bu çerçevede 1915-1918 arasında yedi tertipte toplam 161.018.663,60 liralık kâğıt para basılmış ve bu paralar enflasyonu da içerecek şekilde çeşitli sorunlara yol açmıştı.³ Milli Mücadele sırasında Ankara Hükûmeti, 10 Temmuz 1920'de aldığı bir kararla kaimenin yurt dışına çıkarılmasını yasaklamışsa da, kısa bir süre sonra ticareti olumsuz etkilediği gerekçesiyle bu kararı kaldırmıştı.⁴ Savaş sırasında basılan kâğıt paraların bir kısmı zaman içerisinde çeşitli nedenlerle piyasadan çekilmiş ve Cumhuriyet'e 158.748.563,60 lira devredilmişti.⁵

Bu çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti'ne Osmanlı Devleti'nden devredilen kâğıt paraların yeni Cumhuriyet paralarıyla değişimi incelenmiştir. Bu çerçevede yeni paralara yönelik yasal mevzuat aktarılmış, çalışmaları yürüten komisyonun faaliyetleri incelenmiş ve basım aşamasının tamamlanıp yeni paraların tedavüle çıkarılmasına dair gelişmeler değerlendirilmiştir.

3. *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (TBMM ZC)*, Devre II, C 20, 33'üncü İçtima Eki, 30.12.1341/1925, s. 3; Aziz Köklü, *Türkiyede Para Meseleleri-1914-1946 Devresinde Para Siyasetimiz ve Paramızın Kıymeti*, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Siyasal Bilgiler Okulu Yayınlarından, Ankara 1947, s. 11-17; Zafer Toprak, *İttihad-Terakki ve Cihan Harbi-Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik 1914-1918*, Homer Kitabevi, İstanbul 2003, s. 101-104, 108-125; Şevket Pamuk, *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme*, Seçme Eserleri II, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008, s. 139-164.
4. Ali Akyıldız, "Türkiye'nin Kâğıt Para Serüveni", *İmparatorluktan Cumhuriyete Kâğıt Paranın Öyküsü*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 57.
5. Cüneyt Ölçer, *Cumhuriyet Dönemi Türk Kâğıt Paraları (1923-1983)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1983, s. 10; Akyıldız, "Kâime", s. 214-215; *TBMM ZC*, Devre II, C 20, 33'üncü İçtima Eki, 30.12.1341/1925, s. 3. Bu paraların yanı sıra Osmanlı Bankası tarafından 1914 yılında çıkarılan 6.583.094 lira da devralınmasına karşın, piyasada çok fazla kullanılmayan bu paralara yönelik 10 Mart 1924'te Osmanlı Bankası ile bir anlaşma yapılmıştı. Bankanın imtiyaz süresini 1 Mart 1935'e kadar uzatan bu anlaşmaya göre söz konusu paradan tedavülde kalan 891.475 liralık kısmı işlem görmeye devam edecek, daha önce banka tarafından tedavülden çekilen kısmı ise imha edilecekti. Bu düzenlemeye, 21 Mart 1925 tarihli anlaşmayla bir ek yapılmış ve her iki anlaşma 22 Nisan 1925 tarih ve 645 sayılı kanunla kabul edilmişti. Bk., Ölçer, *age.*, s. 9-10; Edhem Eldem, *Osmanlı Bankası Tarihi*, çev. Ayşe Berktaş, Osmanlı Bankası Tarihi Araştırma Merkezi, İstanbul 1999, s. 370-371, 474-476; "Osmanlı Bankasının Müddet-i İmtiyaziyesinin Temdidi Hakkında Kanun", *Resmî Ceride*, Sene 3, No. 98, 29 Nisan 1341/1925, s. 151-152.

1. Yeni Kâğıt Paralara Yönelik Yasal Mevzuat

Cumhuriyet kâğıt paralarının tedavüle çıkarılmasına yönelik kanun TBMM'nin 30 Aralık 1925 tarihli oturumunda kabul edilmiş ve bu düzenleme siyasi ve ekonomik olmak üzere iki gerekçeye dayandırılmıştı. Öncelikle kanun tasarısında, Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı Devleti'yle bir bağlantısının bulunmadığından hareketle bu dönemde ihraç edilen paraların tedavülde kalmasının uygun olmadığı belirtilmişti. Tasarıyı inceleyen Muvazene-i Maliye Encümeni de bu gerekçeyi destekleyerek, saltanata ait sembol ve işaretleri taşıyan paraların tedavülde kalması doğru olmadığı halde zorunluluklar nedeniyle buna izin verildiğini vurgulamış ve şartların uygunluğuyla birlikte bunların değiştirilecek olmasını memnuniyet verici bir gelişme şeklinde nitelendirmişti. Yeni paraların çıkarılmasında ekonomik gerekçe de önemliydi. Tasarıda, Dünya Savaşı'nın gereklilikleri nedeniyle yedi tertip halinde çıkarılan paraların her tertibinin karşılığının altın ve Alman Hazine tahvili olarak belirlendiği aktarılmıştı. Bu paralar, barışın imzalanmasından sonra altı aydan yedi yıla kadar uzanan süre zarfında karşılığı ile değiştirilerek tedavülden kaldırılacaktı. Ancak savaştan sonraki gelişmeler bu hükmün uygulanmasını engellemiş ve Düyun-ı Umumiye İdaresinin kefalet ve denetimi de Lozan Barış Antlaşması'nın 58. maddesiyle⁶ ortadan kalkmıştı. Ayrıca çeşitli tarihlerde birçok sahte para piyasaya sürülmüştü ve bunlara yönelik mücadele istenen sonucu vermediğinden sorun halen devam ediyordu. Aynı şekilde Muvazene-i Maliye Encümeni de, Düyun-ı Umumiye İdaresinin paralar üzerindeki kefaletinin sona ermesine ve sahte paraların yarattığı sorunlara dikkat çekmiş ve kâğıt para ihtiyatlarının azaldığını kaydetmişti. İhtiyatların azalması yıpranmış ya da yırtılmış paraların değiştirilmesinde ciddi bir soruna yol açabilecekti ve bu durum da yeni para basılmasını gerektiriyordu. Sözü edilen bu siyasi ve ekonomik gerekçeler ışığında hükümet, tedavüldeki paraların uygun bir süre zarfında yeni Cumhuriyet paralarıyla değiştirilmesine ve eski paraların özel bir heyet önünde yakılarak imha edilmesine karar vermişti.⁷

Tasarıyı onaylayan Muvazene-i Maliye Encümeni para miktarına yönelik bir değişiklik yapmıştı. Encümene göre halen piyasada 158.748.563,60 lira tutarında para kalmakla beraber, 12 Şubat 1924 ve 16 Nisan 1925 tarihli kanunlarla

6 Lozan Barış Antlaşması'nın 58. maddesiyle, Düyun-ı Umumiye İdaresinin birinci tertip Türk tahvillerine ilişkin ödeme yükümlülüğü kaldırılmıştı. Bk., İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, I. Cilt (1920-1945), 3. Bs., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 114.

7 TBMM ZC, Devre II, C 20, 33'üncü İçtima Eki, 30.12.1341/1925, s. 1, 4-5.

çıkarılması öngörülen madenî paralar ile 25 kuruluşğa kadar kâğıt paralar değiştirilip imha edilecek⁸ ve böylece tedavüldeki para 153.748.563,60 liraya düşecekti. Bu son miktar hükûmetin açıkladığından 42.960 lira fazla olduğundan, Encümen değiştirilecek para miktarına bu fazlalığın eklenmesini uygun bulmuştu.⁹

Kanun görüşmelerinde ilk sözü alan Trabzon milletvekili ve Maliye Vekili Hasan [Saka] Bey, öncelikle siyasi amaca gönderme yaparak geçmiş dönemden Cumhuriyet'e aktarılan bir meseleyle olan bağın kesilmek istendiğini açıklamıştı. Bu işlemin ekonomik önemi ise yıpranmış paraların tedavülden kaldırılabilmesiydi. Zira bunun için kullanılacak rezerv para 38 milyon liradan birkaç milyon liraya kadar inmişti. Eski paralara yönelik düzenlemeler Dünya Savaşı sonrasında geçersiz kaldığından, rezerv paraların Cumhuriyet Hükûmeti tarafından yeni paralar şeklinde basılıp eskileriyle değiştirilmesi en doğru yoldu. Ancak Millî Mücadele'den bu yana enflasyona yol açacak bir para arzı doğru bulunmadığından, yeni paralar menfaat sağlamak amacıyla değil zorunlu bir değişimi gerçekleştirmek için basılacaktı. Bu açıdan ancak değişim yapılacak miktar kadar para basımı öngörülmüştü. Hasan Bey son olarak, değişimin banka temsilcilerinin de yer alacağı bir mali komisyon aracılığıyla yürütüleceğini açıklamıştı. Oturumda konuşan Trabzon Milletvekili Muhtar [Çilli] Bey, para değişiminin bir zorunluluk teşkil ettiğini ve konu hassas olduğundan uygulamanın dikkatli bir şekilde yürütülmesi gerektiğini vurgulamıştı. Gümüşhane Milletvekili Cemal Hüsnü [Taray] Bey de düzenlemeyi savunmasına karşın, Osmanlı Bankasının yol açtığı olumsuzluklara değinerek banknot işlerini yürütmek üzere bir devlet bankasına ihtiyaç duyulduğunu ve piyasadaki paranın yetersiz olduğunu öne sürmüştü.¹⁰

TBMM'nin 30 Aralık 1925 tarihli oturumunda kabul edilen 701 sayılı kanun sekiz maddeden oluşmaktaydı. Buna göre yedi tertip halinde çıkarılan 161.018.663,60

8 12 Şubat 1924 tarihinde kabul edilen 411 sayılı kanun ile Maliye Vekâleti, 2 milyon lirayı geçmemek üzere 100 paralık, 5 kuruşluk ve 10 kuruşluk madenî para çıkarma yetkisini almıştı. Bu madenî paralar 5, 20 ve 25 kuruşluk kâğıt paralar ile değiştirilecekti. Bk., "Meskûkât Darbı Hakkında Kanun", *Resmî Ceride*, Sene 2, No. 61, 28 Şubat 1340/1924, s. 2. 16 Nisan 1925'te kabul edilen 624 sayılı kanunla, Maliye Vekâletine tanınan 2 milyon liraya kadar madenî para çıkarma yetkisi, aynı amaç doğrultusunda 5 milyon liraya kadar yükseltilmişti. Bk., "Yeniden Üç Milyon Liralık Madenî Ufaklık Meskûkât Darbı Hakkında Kanun", *Resmî Ceride*, Sene 3, No. 96, 23 Nisan 1341/1925, s. 111. Ayrıca bk., Köklü, *age.*, s. 28; Akyıldız, "Türkiye'nin Kâğıt Para Serüveni", s. 57-58. Bu kanunların ardından söz konusu paralar tedavülden kaldırılmıştı. Bk., Ölçer, *age.*, s. 10-11; Akyıldız, "Türkiye'nin Kâğıt Para Serüveni", s. 57-58.

9 *TBMM ZC*, Devre II, C 20, 33'üncü İçtima Eki, 30.12.1341/1925, s. 3-4.

10 *TBMM ZC*, Devre II, C 20, 33'üncü İçtima, 30.12.1341/1925, s. 299-305.

liralık kâğıt paraların tedavüldeki 153.748.563,60 liralık kısmı, bir tertipte çıkarılacak yeni paralarla değiştirilecekti. Yeni paraların şeklini, basımını ve değişimini organize etmek için Maliye Vekâletinin belirleyeceği bir kişinin başkanlığında bir komisyon kurulacaktı. Bu komisyonda Osmanlı, İtibar-ı Millî, İş, Akhisar Tütüncüler ve Akşehir Bankaları ile Türkiye’de faaliyet gösteren diğer başlıca bankaların birer temsilcisi bulunacaktı. Komisyonun görevi bir talimatnameyle belirlenecek, yeni paraların tedavüle çıkarılacağı tarih ise Maliye Vekâletince, gazete olan yerlerde gazetelerle olmayan yerlerde diğer alışılmış şekillerle ilan edilecekti. İlan tarihinden itibaren altı ay içerisinde getirilecek eski paralar, tüm vezne ve bankalarda yenileriyle değiştirilecek ve ilgili sürenin sonunda eski paraların tedavül ve değişimi yasaklanacaktı. Bu konu için hazırlanan belgeler değiştirilen paralarla birlikte komisyona iletilecekti. Bu paralar, komisyon tarafından incelendikten sonra örneği çeşitli gazetelerde ilan edilecek bir mazbata hazırlanacak ve komisyon huzurunda yakılarak imha edilecekti. Mevcut kâğıt paraların tedavül ve kabul mecburiyetine yönelik 18 Teşrin-i evvel 1331/31 Ekim 1915 tarihli kanunun ikinci maddesi¹¹ yeni paralar için de geçerli sayılacaktı. Yeni paraların basım ve değişim işleri nedeniyle istihdam edilecek memurların ücret ve masraflarını karşılamak için 1925 yılı Maliye bütçesine 500 bin liralık olağanüstü ödenek eklenmişti. Maliye Vekâleti tarafından bu ödeneğin tamamı ilgili komisyona avans olarak bir seferde ödenebilecekti.¹²

Kanunun ardından ilgili talimatname, Maliye Vekâletinin teklifi üzerine, İcra Vekilleri Heyetininin 17 Ocak 1926’daki toplantısında kabul edilmişti. 25 maddelik talimatnamede, kanuna uygun olarak 500 bin liralık harcama yetkisine sahip bir Evrak-ı Nakdiye Komisyonu kurulacağından söz edilmiş ve komisyonda yer alacak kuruluşlar açıklanmıştı. Buna göre komisyonda Ziraat, Osmanlı, İtibar-ı Millî, İş, Akhisar Tütüncüler, Akşehir, Deutsche Bank, Kredi Liyone, Banca di Roma, Amerikan Ekspres, Felemenk Bahrisefit, İyonyan Limited ve Rus

11 Meclis-i Mebusan’da 18 Teşrin-i evvel 1331’de kabul edilen kanun 6 milyon liralık yeni kâğıt para çıkarılmasını içeriyordu. Kanunun ikinci maddesine göre çıkarılacak paraların Osmanlı Devleti’nin her tarafında gerek kişilerle devlet gerekse kişiler arasındaki her türlü ödemelerde nakit gibi kullanılması zorunluydu. Bk., “6.000.000 Liralık Evrak-ı Nakdiye İhracı ve Tedavülünün Mecburiyeti Hakkında Kanun”, *Düstur*, Tertib-i sani, C 7, Bab-ı Ali Sadaret-i Uzma Müdevenat-ı Kanuniye Müdüriyeti, Dersaadet 1336, s. 771-772.

12 “Mevcut Evrak-ı Nakdiyenin Yenileriyle İstibdaline Dair Kanun”, *Resmî Ceride*, Sene 4, No. 269, 12 Kanun-ı sani 1926, s. 859. Kanun tasarısnın ilk halinde, komisyona temsilci gönderecek bankalar arasında Akhisar Tütüncüler ve Akşehir Bankaları bulunmuyordu. TBMM’deki görüşmeler sırasında bazı milletvekillerinin isteği üzerine bu iki banka da komisyona eklenmişti. Bk., *TBMM ZC*, Devre II, C 20, 33’üncü İçtima, 30.12.1341/1925, s. 305-307.

Bankalarının birer temsilcisi bulunacaktı. İstanbul'da görev yapacak komisyon aracılığıyla toplamda 153.748.563,5 liralık yeni para basılacak ve bunlar yarım, 1, 2½, 5, 10, 20, 25, 50, 100, 500 ve 1.000 liralık olmak üzere on bir farklı değerde tedavüle sürülecekti. Paraların tedavül ve ihtiyat miktarı komisyon tarafından saptanacaktı. Paraların şekilleri de komisyonca belirlenip Maliye Vekâletinin onayına sunulacaktı. Paraların tümünün kâğıdı aynı olacak ve bunların cinsleri zarif ve dayanıklı olmak kaydıyla komisyon tarafından belirlenecekti. Basım işlerine nezaret etmek ve harcamaları hükûmet tarafından karşılanmak üzere biri Maliye Vekâleti, ikisi de komisyonca seçilecek güvenilir üç kişi görevlendirilecek ve basım sırasında Maliye Vekilinin imzası belirlenecek memurlar tarafından kullanılacaktı. Yeni paraların eskileriyle değiştirilmesine ilişkin esaslar komisyonun kararı ve Maliye Vekâletinin onayıyla belirlenip gazeteler ile belediyeler tarafından ilan edilecekti. Eski paralar ilan tarihinden itibaren altı ay tedavülde kalacak, bu süre zarfında değiştirilemeyen paralar kabul edilmeyecek ve kanunen bir değer taşımayacaktı. Değişim için getirilecek paralar vezne ve bankalarca incelenip sahte olmadıkları belirlendikten sonra aynı çeşit veya değerdeki yenileriyle değiştirilecek, sahteliğinden şüphe duyulanlar değerlendirilmek üzere komisyona gönderilecekti. Daha önce 5 ve 10 para şeklinde piyasaya sürülen posta pulları ile 40 ve 100 paralık kâğıt paralar kabul edilmeyecekti.¹³

Talimatnamenin yayımlanmasından sonra, ayrılan ödeneğin yetmeyeceği anlaşıldığından TBMM'nin 26 Mayıs 1926 tarihli oturumunda kabul edilen 856 sayılı kanunla Maliye Vekâleti bütçesine 500 bin lira daha eklenmesi öngörülmüştü.¹⁴ Ayrıca Evrak-ı Nakdiye Komisyonu toplantıları ile İcra Vekilleri Heyetinin 14 Şubat 1926 tarihli toplantısında alınan karar gereğince komisyonda temsil edilecek kuruluşların sayısı artırılmış, para basımına nezaret edecek heyetin sayısı üçten dörde çıkarılmış ve son halı verilen talimatname 21 madde olarak yeniden yayımlanmıştı.¹⁵ İcra Vekilleri Heyetinin 26 Kasım 1926'daki toplantısında

13 “Mevcut Evrak-ı Nakdiyenin İstibdaline Dair Olan Kanunun Suret-i Tatbiki Hakkındaki Talimatnamenin Meriyete Vazına Dair Kararname”, *Düstur*, Üçüncü Tertip, C 7, Başvekâlet Neşriyat ve Müdevvenat Umum Müdürlüğü, Ankara 1928, s. 377-381.

14 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-1/19-32-14, 11.05.1926; “Kanunlar”, *Resmî Ceride*, Sene 4, No. 386, 31 Mayıs 1926, s. 1477; *TBMM ZC*, Devre II, C 25, 108'inci İçtima Eki, Sıra Numarası 202, 26.5.1926, s. 4-5.

15 “Evrak-ı Nakdiyenin Suret-i Tebdiline Mütedair Talimatnamenin Birinci Maddesinin Tadili Hakkında Kararname”, *Düstur*, Üçüncü Tertip, C 7, s. 470; *Mevcut Evrak-ı Nakdiyenin Yenileriyle İstibdaline Dair 701 Numaralı Kanun*, Türkiye Cumhuriyeti Maliye Vekâleti Muamelat-ı Nakdiye

ise para basımına nezaret etmek üzere, Maliye Vekâleti ve Evrak-ı Nakdiye Komisyonu tarafından gerektiği sayıda ve eşit bir şekilde üye belirlenebileceği hükmü kabul edilmişti.¹⁶ Böylece talimatnamenin son halinde belirtilen dört kişilik bir heyet kurulması maddesi değiştirilerek daha fazla kişinin seçilmesine olanak sağlanmıştı.

2. Evrak-ı Nakdiye Komisyonunun Çalışmaları

Yeni paraların basımına dair mevzuatın çıkarılmasından sonra ilgili komisyon çalışmalarına başlamıştı. Komisyona eski Maliye Vekili ve Çankırı milletvekili Mustafa Abdülhalik [Renda] Bey başkan olarak seçilirken, toplantıların İstanbul'daki Reji binasında yapılması kararlaştırılmıştı.¹⁷ 24 Şubat 1926'da İstanbul'a gelen Mustafa Abdülhalik Bey, toplantıların yapılacağı binada yetkililerle görüşmüş ve yaptığı açıklamada komisyonda yer alacak bankaların üye olarak müdürlerini seçtiklerini, sadece Ziraat Bankasının İstanbul'da bulunan Gümüşhane Milletvekili Cemal Hüsnü Bey'i, Akşehir Bankasının da Konya milletvekili Hacı Bekir [Sümer] Bey'i belirlediklerini söylemişti. Ayrıca yeni basılacak para miktarı öncekilerle aynı olacağından, yapılacak işlemde paranın değerinin etkilenmeyeceğini belirtmişti.¹⁸ Komisyonun 27 Şubat 1926'daki ilk toplantısında, hükümet tarafından çıkarılan talimatname görüşülerek dört kişilik bir tali komisyon seçilmiş, paraların Osmanlı Bankasında muhafaza edilmesi kararlaştırılmış ve bu karar hükümet tarafından da onaylanmıştı.¹⁹ Komisyonda

---

Müdüriyeti, Ankara 1926, s. 4-8; "Evrak-ı Nakdiye Komisyonu Dün Toplandı", *Milliyet*, 2 Mart 1926, s. 4; "Cumhuriyet Evrak-ı Nakdiyesinin Şekli", *Yeni Ses*, 2 Mart 1926, s. 1; "Yeni Paraların Şekli Tespit Ediliyor", *Yeni Ses*, 5 Mart 1926, s. 3.

16 "701 Numaralı Kanunun Suret-i Tatbikini Mübeyyen Talimatnamenin Altıncı Maddesinin Tadiline Dair Kararname", *Düstur*, Üçüncü Tertip, C 8, Başvekâlet Müdevvenat Müdüriyeti, Ankara, 1928, s. 20.

17 "Yeni Evrak-ı Nakdiye", *Cumhuriyet*, 4 Şubat 1926, s. 2; "Yeni Evrak-ı Nakdiye", *Cumhuriyet*, 25 Şubat 1926, s. 1. O dönemde Çankırı milletvekili olup daha önce Maliye Vekilliği yapan Mustafa Abdülhalik Bey, komisyon çalışmaları sırasında Üçüncü İnönü Hükümetinde, 13.07.1926-01.11.1927 arasında tekrar Maliye Vekilliği görevini yürütecekti. Bk., *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, C 1 (24 Nisan 1920-22 Mayıs 1950), haz. İrfan Neziroğlu-Tuncer Yılmaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2013, s. 82, 90, 96, 120.

18 "Yeni Evrak-ı Nakdiye", *Cumhuriyet*, 25 Şubat 1926, s. 1; "Evrak-ı Nakdiye Komisyonu İşe Başlıyor", *Milliyet*, 25 Şubat 1926, s. 1, 4.

19 "(153) milyon (748) Bin (563) Buçuk Lira", *Milliyet*, 28 Şubat 1926, s. 1, 6; "Evrak-ı Nakdiye Komisyonunun İlk İçtimar", *Yeni Ses*, 28 Şubat 1926, s. 1; "Cumhuriyet Paralarının Şekli Takarrür Etti", *Yeni Ses*, 16 Mart 1926, s. 1; M. Abdülhalik Renda, *Günlükler 1920-1950*, yay. haz., Aytaç Demirci-Sabri Sayarı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2019, s. 316.

görüşmeler Türkçe gerçekleştirilmekte, genel kâtip Adil Bey Türk ve yabancı temsilciler arasında Türkçe-Fransızca çeviri yapmaktaydı.²⁰

İlk toplantının ardından komisyonun en önemli gündemi paraları basacak şirketin belirlenmesiydi. Bu çerçevede 18 Mart 1926'daki toplantıda başvuruda bulunan kurumların temsilcileri dinlenmişti. Komisyona üç Türk matbaacının yanı sıra Amerikan, İngiliz, Felemenk, İsviçre ve Avusturya menşeli şirket temsilcileri katılmış ve Amerikan şirketi temsilcisi Taydus yöntemiyle²¹ basılan kâğıt paralar hakkında örneklerle bilgi vermişti. Diğer yabancı şirket temsilcileri de, kısa zamanda basım örneklerini komisyona sunacaklardı. Türk matbaacılığının önemli isimlerinden Alaaddin Bey ise matbaacıların görüşlerini aktarmış ve kendi şirketinde bastığı pul ve 50 liralık para örneklerini sunmuştu. Bu örnekler üyeler üzerinde iyi bir etki bırakıp takdirle karşılanmasına rağmen, Türk matbaacıları yeni paraları Türkiye'de halen kullanılan filigranlı kâğıt yöntemiyle basabileceklerini bildirmişlerdi. Eğer teklifleri kabul edilirse, hükûmetten herhangi bir destek beklemeden kendi sınırlı sermayeleriyle basım işini bir buçuk yılda tamamlayabileceklerdi. Buna karşılık komisyon, bu süreci uzun bulmasının da etkisiyle basımın Taydus yöntemiyle yapılmasından yana bir eğilim sergilemişti. Bu yöntem Türkiye'nin yanı sıra matbaacılıkta ileri durumdaki Almanya, Fransa, Avusturya ve İtalya'da da uygulanamazken, sadece Amerikan ve İngiliz şirketlerinde kullanılıyordu.²²

Toplantının ardından konuşan bir Türk matbaacı, komisyonun paraların basımında Taydus yöntemini kullanmak istediğini ancak kendilerinin bunu uygulayamayacaklarını söylemişti. Onların yönteminde hazırlanacak resimler teker teker elle çizilerek toplam 42 resim yapılacaktı. Her resmin ortalama 10 günde yapılması halinde sadece resimlerin hazırlanması 420 gün sürecekti. Avrupa şirketlerinde resimlerin bir parçası yapıldıktan sonra kalan kısmı makinelerde çizilmekte, sınırlı sermayeye sahip Türk matbaacılığında bu makineler olmadığından çizimler elle yapılmaktaydı. Bu açıdan Türk matbaacılar, paraların yurt dışında basılması halinde Türk uzmanlardan birinin basıma nezaret etmek üzere gönderilmesinin faydalı olacağını savunmuşlardı. Böylece işleyişi fiilen

20 “Evrak-ı Nakdiye Komisyonu Dün Toplandı”, *Milliyet*, 2 Mart 1926, s. 4.

21 O dönem için yeni bir teknik olan Taydus yöntemiyle değerli kâğıt basımı çelik merdane ya da levha kalıplarla yapılmaktaydı. Bk., Mustafa Mutlu, “Bahriyeli Ressam Ali Sami Boyar'ın Hayatı ve Faaliyetleri (1880-1967)”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl 27, S. 52, Ağustos 2021, s. 283, 292.

22 “Cumhuriyet Evrak-ı Nakdiyesi”, *Cumhuriyet*, 19 Mart 1926, s. 1-2; “Evrak-ı Nakdiye Komisyonu Dün Toplandı”, *Vakit*, 19 Mart 1926, s. 3. Ayrıca bk., Mutlu, agm., s. 295.

görecek Türk matbaacısı edindiği bilgileri Türkiye’de uygulayabileceğinden, ileride bu tür işlerde Avrupa kurumlarına başvurulmak zorunda kalınmayacak ve bu da yüzbinlerce liranın yurt dışına gitmesini önleyecekti.²³

Komisyunun 3 Nisan’daki toplantısında, yabancı şirket temsilcilerinin gönderdiği örnekler incelenmişti. Komisyon bu örnekleri temsilcilere iade etmiş ve 15 gün zarfında basım şartlarıyla birlikte bildirimde bulunmalarını tebliğ etmişti. Yabancı temsilciler Taydus yönteminin çok pahalı olacağını söylemelerine karşın, komisyon yukarıda sözü edilen süre etkeninin yanında paraların taklidini yapmak güç olacağından bu yöntemi kullanmak istiyordu.²⁴ 17 Nisan’daki toplantıda, yabancı şirketlerin basım ve kâğıt örnekleri ile fiyat ve şartları alınmış ve şirket temsilcileri de toplantıya davet edilerek sunulan şartlar kendilerinin önünde okunmuştu. Bu şartlar, Mustafa Abdülhalik Bey’in başkanlığında Osmanlı Bankasında toplanan tali komisyonda değerlendirildikten sonra 21 Nisan’da tekrar komisyon gündemine gelmişti. Bu toplantıda, teklifler incelenmeye devam edilmiş ve belirsiz görülen noktalar hakkında şirket temsilcilerinden şifahi bilgi alınmıştı.²⁵

Bu incelemelerin sonucunda komisyon, paraların basımını, gerek Hazinesinin menfaatleri doğrultusunda daha iyi fiyat teklif eden gerekse paraların güzel olacağına dair güvence sunan İngiliz Thomas De La Rue şirketine vermişti. Kamuoyuna yansıyan ilk bilgilere göre basımda Taydus adı verilen kabartma yöntemi kullanılacak ve tüm paralar filigranlı olacaktı. Yeni paralar provalarının kabulünden sonra yedi ay zarfında teslim edilecekti.²⁶ Bu çerçevede İngiliz şirketiyle komisyon arasında yapılan sözleşme ve şartnameler okunarak taraflarca imzalanmıştı. Sözleşmeye göre paraların klişe ve fotoğraflarını içeren provaları iki ay içerisinde hazırlanıp eylül ayı ortasına kadar komisyona gönderilecek ve onayın ardından basıma geçilecekti. Paralar iki bin defa katlanmaya dayanıklı bir şekilde basılacak, basım sırasında her hafta 2 milyon liralık para hükûmete teslim

23 “Cumhuriyet Evrak-ı Nakdiyesi”, *Cumhuriyet*, 19 Mart 1926, s. 2; Mutlu, agm., s. 295.

24 “Evrak-ı Nakdiyemizin Şekilleri Tespit Edildi”, *Cumhuriyet*, 4 Nisan 1926, s. 1-2; “Evrak-ı Nakdiyemizin Şekli Tespit Edildi”, *Vakit*, 4 Nisan 1926, s. 1-2.

25 “Evrak-ı Nakdiye Komisyonu”, *Cumhuriyet*, 18 Nisan 1926, s. 2; “Evrak-ı Nakdiye Komisyonu”, *Yeni Ses*, 22 Nisan 1926, s. 2.

26 “Evrak-ı Nakdiyemiz”, *Milliyet*, 23 Nisan 1926, s. 3; “Cumhuriyet Parası”, *Yeni Ses*, 23 Nisan 1926, s. 2; Renda, *age.*, s. 321. Bu gelişme İngiliz basınına da yansımış ve yapılan sözleşmeyle şirketin yeni Türk paralarının basımını üstlendiği vurgulanmıştı. Bk., “New Currency Notes For Turkey”, *The Manchester Guardian*, 19 May 1926, p. 14; “City News in Brief”, *The Times*, 19 May 1926, p. 23. The Manchester Guardian gazetesinde, İngiliz şirketinin Avrupa ve Amerika’daki önde gelen matbaaların rekabetine karşın bu işi üstlendiğine işaret edilmişti.

edilecek ve sözleşmenin imzalandığı tarihten itibaren dokuz ay içerisinde tüm basım tamamlanacaktı. 85.509 İngiliz sterlini karşılığı 800.000 lira civarında tutan basım bedelinin yarısı sözleşme ve şartnamelerin imzalanmasını takiben Osmanlı Bankasının şirket adına hükümete vereceği teminat mektubunun ardından ödenecekti. Kalan kısım da, paralara yönelik provaların komisyon tarafından kabul edilmesinden sonra yine Osmanlı Bankasının vereceği teminat mektubuna karşılık ödenecekti. Sözleşmeye aykırı bir durum çıkması halinde, verilen teminat mektubu uyarınca ödenen para Osmanlı Bankasından geri alınabilecekti.²⁷

Bu aşamada komisyon paralara konulacak imza konusunu da karara bağlamıştı. Buna göre Maliye Vekilinin imzası, İstanbul'da değil paraları basacak şirketin fabrikasında ve Maliye memurlarının huzurunda konulacaktı.²⁸ Komisyon yeni paraların şekil ve değerlerinin belirlenmesine yönelik de ciddi bir çalışma yürütmüştü. Bu çerçevede tali komisyonun hazırladığı proje doğrultusunda hükümet talimatnamesinde bazı değişiklikler yapılmıştı. Bunlardan en önemlisi, talimatnamede yer alan on bir yerine Osmanlı Bankası temsilcisinin önerisiyle sekiz çeşit para basılmasına karar verilmesiydi. Böylece 2½, 20 ve 25 liralıklar basılmayacaktı. Bu son değişiklik hükümet tarafından incelenerek yarım liralıkların da basılmamasına karar verilmişti. Bu değişikliklerin en önemli sebebi, daha fazla değerdeki baskının maliyeti artıracak olmasıydı. Böylece ilk talimatnamede basılması düşünülen yarım, 2½, 20 ve 25 liralıklardan vazgeçilerek 1, 5, 10, 50, 100, 500 ve 1.000 lira olmak üzere yedi farklı değerde para basılması planlanmıştı. Ayrıca 5 ile 10 paralık pulların yanı sıra 1 ve 2 liralık kâğıt paraların da değiştirilmemesi öngörülmüştü.²⁹

Komisyon ayrıca, yeni paraların eskilerden daha küçük ebatla basılması kararını almış³⁰ ve şekillerini belirlemiştir. Buna göre 50, 100, 500, 1.000 liralık paralarda kendisinin de onayıyla Gazi'nin resmi kullanılacak, 1, 5 ve 10 liralara Cumhuriyet'i

27 “Evrak-ı Nakdiye Komisyonu Dün Toplandı”, *Vakit*, 11 Mayıs 1926, s. 1; “Yeni Evrak-ı Nakdiye Nasıl Basılacak?”, *Milliyet*, 12 Mayıs 1926, s. 3; “Yeni Evrak-ı Nakdiye”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 15 Mayıs 1926, s. 2; “Yeni Evrak-ı Nakdiye”, *Cumhuriyet*, 4 Temmuz 1926, s. 3.

28 “Cumhuriyet Parası”, *Yeni Ses*, 9 Mayıs 1926, s. 3; “Evrak-ı Nakdiye Komisyonunun Dünkü İçtimarı”, *Cumhuriyet*, 11 Mayıs 1926, s. 2.

29 “Evrak-ı Nakdiye Komisyonu Dün Toplandı”, *Milliyet*, 2 Mart 1926, s. 4; “Cumhuriyet Evrak-ı Nakdiyesinin Şekli”, *Yeni Ses*, 2 Mart 1926, s. 1; “Yeni Paraların Şekli Tespit Ediliyor”, *Yeni Ses*, 5 Mart 1926, s. 3; “Yeni Evrak-ı Nakdiye”, *Cumhuriyet*, 9 Mart 1926, s. 2; “Yeni Evrak-ı Nakdiyenin Tabına Doğru”, *Cumhuriyet*, 16 Mart 1926, s. 2; *Mevcut Evrak-ı Nakdiyenin Yenileriyle İstibdaline Dair 701 Numaralı Kanun*, s. 7.

30 “Evrak-ı Nakdiye Komisyonu Yeni Kararlar Verdi”, *Milliyet*, 5 Mart 1926, s. 1-2.

tasvir eden bir sembol konulacak ve bütün paralarda “Türkiye Cumhuriyeti 30 Kanun-ı evvel 1341-1925 tarihli ve 701 numaralı kanun mucibince ihraç edilmiştir” ibaresi bulunacaktı. Paraların kâğıdı ışığa tutulduğunda fotoğraf görülecek, kâğıdın değerini gösterecek yazı ile rakamlar Türkçe ve Fransızca olan iki daire içine konulacak ve paranın dört köşesinde seri numaraları yer alacaktı. Paraların arkasına 50 ve 1.000 liralıklar için Ankara’nın çeşitli manzaraları, diğerleri için Anadolu şehirlerinden birinin manzarası konulacak, düzen ve çizimleri her iki çeşitte bir değişecekti. Bu kararlar, İcra Vekilleri Heyetinin 16 Mart 1926’daki toplantısında onaylanarak resmîleşmişti.³¹

Paraların fiziksel niteliklerinin yanında resimlerini çizecek ressam da belirlenmişti. Önce bu konu için ressamlar arasında İstanbul’da bir yarışma açılması düşünülmüş, ayrıca Türk ressamları komisyona başvurarak görüşlerinin dinlenmesini istemişlerdi. Nitekim kendileri görüşlerini komisyona sunmuş ve resimleri çizme görevi daha uygun koşullar ileri süren Evkaf Müzesi Müdürü Ali Sami [Boyar] Bey’e³² verilmişti. Bu gelişme Türk sanatkârları arasında memnuniyetsizlik yaratmasına karşın,³³ görevlendirmenin ardından Ali Sami Bey çalışmalarına başlamış ve kendisinin yaptığı resim ve çerçeveler komisyon tarafından incelemeye alınmıştı. Ali Sami Bey, mayıs ayının sonuna doğru paralara ait bütün resimleri hazırlamıştı.³⁴ Kendisi yeni paralara yönelik bir açıklamada sözleşme kapsamında paraların taklit edilmesini ve sahtekârlığı önleyecek hükümlerin belirlendiğini ve o güne kadar taklit edilemeyen İngiliz paralarını basan şirketin aynı kâğıdı Türk paraları için de kullanacağını söylemişti. Bununla birlikte iki bin defa bükülmeye dirençli olması için Türk kâğıdı biraz daha kalın tutulacaktı.³⁵

31 “Yeniden Tabedilecek Evrak-ı Nakdiyenin Üzerine Yazılacak İbarat ve Eşkâl Hakkında Kararname”, *Düstur*, Üçüncü Tertip, C 7, s. 1052-1053; “Cumhuriyet Evrak-ı Nakdiyesine Gazimizin Resmi Konulacaktır”, *Hâkimiyet-i Millîye*, 9 Mart 1926, s. 1; “Evrak-ı Nakdiye Komisyonunda”, *Hâkimiyet-i Millîye*, 6 Nisan 1926, s. 3.

32 İkinci Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminin önemli ressamlarından Ali Sami Bey, Şubat 1926’da çıkarılan ilk posta pullarının çizimini de gerçekleştirmişti. Kendisinin hayatı ve çalışmaları için bk., Mutlu, a.g.m., s. 286-301.

33 “Yeni Evrak-ı Nakdiye”, *Cumhuriyet*, 11 Mart 1926, s. 2; “Evrak-ı Nakdiye Komisyonu Dün de Toplandı”, *Milliyet*, 16 Mart 1926, s. 3; “Cumhuriyet Evrak-ı Nakdiyesi”, *Cumhuriyet*, 19 Mart 1926, s. 2; “Cumhuriyet Paraları ve Türk Sanatkârları”, *Yeni Ses*, 19 Mart 1926, s. 1.

34 “Evrak-ı Nakdiye Komisyonunda”, *Milliyet*, 4 Nisan 1926, s. 3; “Evrak-ı Nakdiyemizin Şekli Tespit Edildi”, *Vakit*, 4 Nisan 1926, s. 2; “Evrak-ı Nakdiye Komisyonu Dün Toplandı”, *Vakit*, 11 Mayıs 1926, s. 1; “Yeni Evrak-ı Nakdiyemizin Resimleri”, *Cumhuriyet*, 25 Mayıs 1926, s. 2.

35 “Yeni Evrak-ı Nakdiyemiz Nasıl Olacak?”, *Akşam*, 13 Mayıs 1926, s. 1; “Yeni Evrak-ı Nakdiyemiz”, *Cumhuriyet*, 13 Mayıs 1926, s. 3.

Bu sırada paraların basım ve ihtiyat miktarları da belirlenirken,³⁶ komisyon toplantıları sırasında kamuoyuna, yazımda Latin harflerinin kullanılacağı yönünde haberler yansımışsa da Cumhuriyet gazetesinde bunun doğru olmadığı ve bu konuda bir karar alınmadığı ifade edilmişti. Gazeteye göre bir toplantıda bu konu “latife tarzında” gündeme gelmiş ve komisyon başkanı Mustafa Abdülhalik Bey: “Bu işe biz ön ayak olmayalım, nasıl olsa o, kendi kendine gelecektir” demişti.³⁷ Nitekim kendisi daha sonra, paralarda Latin harflerinin kullanılmasına yönelik bir gündemin olmadığını açıklamıştı.³⁸ Buna karşılık komisyon kararı ve hükûmetin onayıyla, paralardaki yazıların okunaklı ve sanatkârane olması öngörülmüştü.³⁹ Konuya yönelik bir değerlendirmede yazının önemine şu sözlerle dikkat çekilmişti: “... yeni evrak-ı nakdiyemizin yazılarının memleketin en muktedir hattatna yazdırılmasını tavsiye ederiz. Çünkü son zamanlarda tab ettirilen bazı evrakta yazıların maatteessüf gayet fena olduğu görülmektedir.”⁴⁰

Bu gelişmelerin sonrasında The Times gazetesindeki bir değerlendirmede, eski İmparatorluğun simgesini taşıyan paraları tedavülden kaldıracak yeni paralara yönelik düzenlemelerin tamamlandığı bilgisi verilmişti.⁴¹

3. Paraların Basımı ve Teslimi

İngiliz şirketiyle sözleşme imzalanıp paraların fiziki özellikleriyle değerlerinin belirlenmesinin ardından basım aşamasına geçilmişti. Bu çerçevede 2 Temmuz 1926’da, Ressam Ali Sami ve Darphane-i Millî Hakkaki Sanatkâr İsmail Haşim Beyler Londra’ya gitmişlerdi.⁴² Bu sırada şirket paraların basılacağı kâğıdı göndermiş ve bunun onaylanmasıyla birlikte 1 liralık paraların basımına geçilmişti. 20 Eylül 1926’da 1 liralık örnekler gönderilmiş, bunları inceleyen komisyon bazı

36 “Cumhuriyet Evrak-ı Nakdiyesi”, *Cumhuriyet*, 19 Mart 1926, s. 1. Ayrıca bk., “The New Turkish Notes”, *The Times*, 19 October 1926, p. 13; “Yeni Paralarımız”, *Cumhuriyet*, 17 Nisan 1927, s. 2.

37 “Yeni Evrak-ı Nakdiye”, *Cumhuriyet*, 10 Mart 1926, s. 2.

38 “Yeni Evrak-ı Nakdiyenin Tabına Doğru”, *Cumhuriyet*, 16 Mart 1926, s. 2; “Cumhuriyet Paraları”, *Yeni Ses*, 16 Mart 1926, s. 2.

39 “Yeniden Tabedilecek Evrak-ı Nakdiyenin Üzerine Yazılacak İbarat ve Eşkâl Hakkında Kararname”, *Düstur*, Üçüncü Tertip, C 7, s. 1053.

40 “Cumhuriyet Evrak-ı Nakdiyesi”, *Cumhuriyet*, 23 Nisan 1926, s. 3.

41 “The New Turkish Notes”, *The Times*, 19 October 1926, p. 13.

42 “Yeni Evrak-ı Nakdiye Tabı”, *Milliyet*, 3 Temmuz 1926, s. 3; “Yeni Evrak-ı Nakdiye”, *Cumhuriyet*, 4 Temmuz 1926, s. 3. Ali Sami Bey 1936 yılındaki bir röportajında, yaşamı boyunca kendisini en çok yoran işin ilk Cumhuriyet paralarına nezaret etmek olduğunu söylemişti. Bk., Mutlu, agm., s. 296.

değişiklikler yapılmasına karar vermişti.⁴³ Bu süreçte basım işine nezaret edecek isimler de belirlenmişti. Buna göre Maliye Vekâleti adına Divan-ı Muhasebat Birinci Başkanı Fuad Bey’le Memurin Müdürü Cemal Bey, komisyon adına Ziraat Bankası temsilcisi ve Gümüşhane Milletvekili Cemal Hüsnü Bey ve Osmanlı Bankasından bir yetkili Londra’ya gideceklerdi.⁴⁴ Bu isimlerden Fuad Bey’le Cemal Bey 18 Ekim 1926’da Londra’ya gitmişlerdi. Fuad Bey yaptığı açıklamada, İstanbul’a gönderilen para örnekleri üzerinde değişiklikler istendiğini hatırlatmış ve bunlar yapıldıktan sonra örneklerin onay için tekrar gönderileceğini söylemişti. Bunlar onaylandığı takdirde, heyetteki diğer üyeler de Londra’ya hareket edecek ve tüm heyet basım işi bitinceye kadar Londra’da kalacaktı.⁴⁵

Ekim ayının sonundan itibaren basılan diğer paraların örnekleri de İstanbul’a gönderilerek komisyonca incelenmeye başlanmıştı. Bu örnekler üzerinde ağırlıklı olarak renklerden kaynaklı değişiklik talepleri bir rapor haline getirilip Maliye Vekâletine sunulmuş ve buradaki onayın ardından paraların basımına devam edilmişti.⁴⁶ 13 Kasım 1926’da basım işine nezaret edecek heyette yer alan Osmanlı Bankası temsilcisi, ertesi gün de Cemal Hüsnü Bey Londra’ya gitmişti. Cemal Hüsnü Bey bir süre Londra’da kaldıktan sonra dönecek ve yerine Isparta milletvekili Mükerrerem [Karaağaç] Bey gidecekti.⁴⁷ Londra’ya giderken konuşan

43 “Maliye Vekili Yarın Şehrimize Geliyor”, *Cumhuriyet*, 24 Eylül 1926, s. 1; “Evrak-ı Nakdiye Komisyonu Dün Toplandı”, *Yeni Ses*, 28 Eylül 1926, s. 1; Renda, *age.*, s. 331.

44 “Cumhuriyet Evrak-ı Nakdiyesi”, *Cumhuriyet*, 23 Nisan 1926, s. 3; “Maliye Vekili Dün Şehrimize Geldi”, *Vakit*, 26 Eylül 1926, s. 2.

45 “Yeni Evrak-ı Nakdiyemiz”, *Yeni Ses*, 19 Teşrin-i evvel 1926, s. 2.

46 “Cumhuriyet Evrak-ı Nakdiyesi”, *Cumhuriyet*, 24 Teşrin-i evvel 1926, s. 1; “Yeni Evrak-ı Nakdiye”, *Cumhuriyet*, 26 Teşrin-i evvel 1926, s. 3; “Yeni Evrak-ı Nakdiye”, *Yeni Ses*, 27 Teşrin-i evvel 1926, s. 1; “Yeni Evrak-ı Nakdiye”, *Cumhuriyet*, 28 Teşrin-i evvel 1926, s. 2; “Yeni Paralarımız”, *Milliyet*, 3 Teşrin-i sani 1926, s. 3; “Yeni Evrak-ı Nakdiyemiz”, *Yeni Ses*, 16 Teşrin-i sani 1926, s. 2; Yeni Evrak-ı Nakdiyemiz”, *Cumhuriyet*, 5 Kanun-ı sani 1927, s. 2; “Yeni Evrak-ı Nakdiye”, *Milliyet*, 24 Kanun-ı sani 1927, s. 2; “Cumhuriyet Evrak-ı Nakdiyesinin Tabı Ne Vakit İkmal Edilecek?”, *Milliyet*, 25 Kanun-ı sani 1927, s. 1-2.

47 “Cumhuriyet Evrak-ı Nakdiyesi”, *Hâkimiyet-i Millîye*, 16 Teşrin-i sani 1926, s. 1-2; “Yeni Evrak-ı Nakdiyemiz”, *Yeni Ses*, 16 Teşrin-i sani 1926, s. 2. Kamuoyuna yansıyan haberlere göre daha sonra heyete katılacak memurlar da söz konusuydu. Bu isimler Başvekâlet Kalem-i Mahsus Müdürü Necmeddin Sahir Bey ile Evrak-ı Nakdiye Komisyonu Başkâtibi Adil Bey olarak belirlenmişti. Bk., “Evrak-ı Nakdiye Komisyonu Dün İçtima Ederek Elli Liralık Numuneyi Tetkik Etmış ve Beğenmiştir”, *Cumhuriyet*, 25 Kanun-ı sani 1927, s. 1. İcra Vekilleri Heyetinin 23 Ocak 1927’deki toplantısında, diğer üyelere olduğu gibi Necmeddin Sahir Bey’e de günlük 8 İngiliz sterlini ödenmesi ve yolculuğunu kolaylaştırmak için hem kendisine hem de eşine siyasi pasaport verilmesi kararlaştırılmıştı. Bk., BCA, 3018-1-1/22-84-3, 23.01.1927.

Cemal Hüsnü Bey, tarihsel süreçte para konusunun bağımsızlık işaretlerinden sayıldığını ve bu açıdan Cumhuriyet'in kendine özgü parasının bulunmasının önem taşıdığını kaydetmişti. Bununla birlikte hukuki boyut da göz ardı edilmemeliydi. Zira Lozan Antlaşması uyarınca kâğıt paralar Türkiye'ye geçtiğinden bunlar hükûmetin itibarı ile milletin servetine dayanıyordu. Para değişimi bu açıdan da önemliydi ve hükûmet hukuki durumu netleştirmek için komisyona bankaları da dâhil etmişti. Cemal Hüsnü Bey, tedavüldeki kadar para basılacağını hatırlatarak para değerinin bir değişikliğe uğramayacağını da ifade etmişti.⁴⁸

Bu gelişmelere karşın paraların basımı sırasında komisyon ile İngiliz şirketi arasında bir sorun yaşanmıştı. Komisyon şirketin sözleşmeye uymadığını, paraların alelade bir şekilde basıldığını, bu koşullarda 1 liralık paraları kabul edemeyeceğini ve bu işi başka bir kuruma vermek istediğini içeren bir raporu İngiliz şirketine iletmişti. Bunun üzerine şirket İstanbul'a temsilci göndermiş⁴⁹ ve 5 Mart 1927'deki toplantıda İngiliz yetkililerin de katılımıyla anlaşmazlık noktaları görüşülmüştü. Anlaşmazlık üç noktayı içerirken bunlardan ilki basılan paraların kâğıt kenarlarındaki açıklıkların aynı genişlikte olmamasıydı. İkincisi renklerin açıklık ve koyuluk itibarıyla diğerinden farklı olması ve üçüncüsü de filigran hatlarının birbirine benzememesiydi. Toplantı sonrasında şirket direktörü anlaşmazlığın çözülemeyecek boyutta olmadığını ve teknik bir konudan kaynaklandığını açıklamıştı. Kendileri toplantıda, komisyonun dile getirdiği noktaların Taydus yönteminden kaynaklandığını, bu nedenle fiilen önüne geçilemeyeceğini söyleyerek o güne kadar birçok ülkede bastıkları para örneklerini göstermişlerdi. Direktöre göre toplantı sonucunda komisyon bu açıklamayı kabul etme eğiliminde olmuş, sadece kâğıt kenarlıklarındaki açıklıkların 3-9 santimetreden fazla olması halinde kabul edilmemesi kararlaştırılmıştı.⁵⁰

O sırada Mustafa Abdülhalik Bey adına komisyon başkanlığına vekâlet eden Seyfi Bey de şirketle büyük bir anlaşmazlık yaşanmadığını ve klişelerin olduğu gibi kabul edildiğini kaydederek taleplerinin üç maddeden oluştuğunu açıklamıştı. Kendilerinin taleplerine karşılık şirket temsilcileri, bunların teknik olarak karşılanamayacağını öne sürmüş ve Taydus yöntemiyle basılan para örneklerini

48 "Cumhuriyet Evrak-ı Nakdiyesi", *Hâkimiyet-i Millîye*, 16 Teşrin-i sani 1926, s. 2. Öngörüldüğü gibi Cemal Hüsnü Bey'in yerine heyete dâhil olmak üzere Mükerrrem Bey Londra'ya gitmişti. Bk., "Evrak-ı Nakdiye Tabiyatı", *Hâkimiyet-i Millîye*, 5 Şubat 1927, s. 1.

49 "Evrak-ı Nakdiyenin Tabı", *Cumhuriyet*, 3 Mart 1927, s. 3; "Londra'daki İngiliz Matbaası Evrak-ı Nakdiyemizi Fena Basıyor", *Akşam*, 5 Mart 1927, s. 2.

50 "Evrak-ı Nakdiye", *Cumhuriyet*, 6 Mart 1927, s. 1; "Evrak-ı Nakdiyemiz", *Akşam*, 9 Mart 1927, s. 2.

göstererek tezlerinin doğruluğunu kanıtlamışlardı. Bununla birlikte bordürlerdeki uyumsuzluğun ve filigranlardaki farklılığın belirli düzeyin üzerinde olmayacağını kabul etmişlerdi. O güne kadar basılan 1 liralıkların içinde belirlenen şartları taşımayanlar ayrılacak ve bir heyet huzurunda iptal edildikten sonra tekrar basılacaktı.⁵¹

Bu süreçte ve daha sonrasında komisyon para örneklerini incelemeye devam etmiş, son olarak 100 lira üzerinde yapılan değişiklik kabul edilmiş ve 1.000 liralık örnek onaylanmıştı. Para örneklerinin peyderpey onaylanmasıyla basımına başlanan paraların teslimi ise mayıs ayından kasıma kadar uzanan bir döneme yayılmıştı. Şirket paraları başlangıçta Mart 1927'ye kadar teslim edeceğini taahhüt etmesine rağmen bunu gerçekleştirememiş ve yaşanan gecikme 250 bin liralık ek masraf yapılmasına neden olmuştu.⁵² Teslimat kapsamında ilk olarak 5 Mayıs 1927'de 1 ve 5 liralıklardan basımı tamamlananlar 30 sandık içerisinde gönderilmişti.⁵³ Londra'daki heyette yer alıp 27 Haziran 1927'de İstanbul'a dönen Cemal Hüsnü Bey, 1 ve 5 liralıkların basımının tamamlandığını, diğerlerininin de bir sorun olmadan sürdüğünü ve basımın eylül sonunda biteceğini söylemişti.⁵⁴ Yine heyet içerisinde bulunan Ali Sami Bey ise basılan 1 liralık 40 milyon adet kâğıt paradan dört milyonun kusurlu bulunarak yok edildiğini açıklamış ve paraların kalitesi hakkında bilgi vermişti. Buna göre kâğıtların hamuru İngiliz paralarınıninkine aynı olmakla birlikte Türk paraları biraz daha kalındı. Bu konuda uzmanlığa sahip olunmadığından, paraların sağlamlığı dünyadaki en önemli kâğıt fabrikası müdüründen rica edilerek inceletirilmiş ve bunun sonucunda bir tanesinin 1.500 defa kırılmasına rağmen kopmadığı görülmüştü.⁵⁵

Bu gelişmelerle birlikte basılan paralar sandıklar halinde gönderilmeye devam edilmiş ve gelmesi gereken 12.000 sandığın 385'i 10 Ağustos'a kadar İstanbul'a ulaşmıştı.⁵⁶ Para aktarımı daha sonra da sürmüş ve şirket belirlenen tarihi aşarak

51 “Yeni Evrak-ı Nakdiye”, *Cumhuriyet*, 7 Mart 1927, s. 2; “Yeni Evrak-ı Nakdiyemiz Ne Suretle Tab Ediliyor?”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Mart 1927, s. 3.

52 “Yeni Evrak-ı Nakdiye”, *Cumhuriyet*, 7 Mart 1927, s. 2; “Yeni Evrak-ı Nakdiye”, *Cumhuriyet*, 21 Mart 1927, s. 3; “Yeni Bin Liralık”, *Cumhuriyet*, 7 Nisan 1927, s. 2; “Yeni Paralarımız”, *Cumhuriyet*, 17 Nisan 1927, s. 2.

53 “Evrak-ı Nakdiyemiz Geldi”, *Cumhuriyet*, 6 Mayıs 1927, s. 3.

54 “Cumhuriyet Paraları”, *Cumhuriyet*, 28 Haziran 1927, s. 3.

55 “Cumhuriyet Evrak-ı Nakdiyesi”, *Cumhuriyet*, 22 Temmuz 1927, s. 2.

56 “Evrak-ı Nakdiye Sandıkları Ne Zaman Açılıyor?”, *Vakit*, 22 Temmuz 1927, s. 2; “Yeni Evrak-ı Nakdiyemiz”, *Cumhuriyet*, 11 Ağustos 1927, s. 3.

sevkiyatı ancak kasım ayı ortasına doğru tamamlayabilmişti.⁵⁷ Sevk edilen paraların Osmanlı Bankası kasalarında korunması gerekiyorsa da kasalar bunun için yeterli olmayacağından, Düyun-ı Umumiye İdaresi kasalarından yararlanılması gündeme gelmişti.⁵⁸

Paraların tedavüle çıkarılmasından önceki son aşama incelenip sayılmalıydı. Bunun için Osmanlı Bankası öncülüğünde ve Düyun-ı Umumiye İdaresi içerisinde özel bir şube hazırlanmıştı. Bu işi yönetme görevi Osmanlı Bankası Memurin Müdürü'ne verilirken, Düyun-ı Umumiye İdaresi ve Osmanlı Bankasıyla diğer mali kuruluşlardan emekli olup bu konuda uzmanlığı bulunan kişiler de çeşitli görevlere atanmışlardı. Şubenin tüm kadrosu memur, müstahdem ve hamallar dâhil olmak üzere iki yüzü geçmekte ve istihdam edilen memurları bankalarda çalışan gençler oluşturmaktaydı.⁵⁹ Paraların inceleme ve sayımına, komisyondan seçilen üyelerin de yer aldığı bir heyet önünde 1 Eylül 1927 sabahı başlanmıştı. İlk gün, Düyun-ı Umumiye İdaresindeki özel dairede bulunan 500 kadar sandığın beşi açılmış ve görevli memurlarca içerisindeki paraların şekil, renk, numara ve filigranları kontrol edilerek sayımı gerçekleştirilmişti. Aynı zamanda para sevkiyatı devam ettiğinden inceleme ve sayım işlerinin tamamlanmasının iki üç ayı bulması bekleniyordu.⁶⁰ Maliye Vekili Mustafa Abdülhalik Bey, 7 Eylül'de bir heyetle birlikte yeni paraları gözden geçirerek çalışmalarını incelemiş ve süreç daha sonra hızlanarak devam etmişti.⁶¹

Bu sırada yapılan değerlendirme ve açıklamalarda yeni paraların doğru kullanımına dikkat çekilmişti. Bu çerçevede bazı kişilerin gereksiz bir şekilde kâğıt paranın üzerine hesap yapıp imza attıkları hatta büyük bir mühür bastıkları kaydedilerek, bu tür davranışların çirkin olduğu kadar paraların çabuk yırtılıp eskimesine ve kirlenmesine yol açtığı belirtilmişti. Bu nedenle yeni paraların iyi korunup temiz tutulması gerekirdi. Osmanlı Bankası eski müdürlerinden Berç

57 “Yeni Evrak-ı Nakdiye”, *Cumhuriyet*, 24 Ağustos 1927, s. 2; “Yeni Paralarımız”, *Milliyet*, 24 Ağustos 1927, s. 2; “Yeni Evrak-ı Nakdiye”, *Cumhuriyet*, 10 Teşrin-i sani 1927, s. 2.

58 “Yeni Evrak-ı Nakdiye”, *Cumhuriyet*, 21 Mart 1927, s. 3.

59 “Yeni Cumhuriyet Paraları”, *Milliyet*, 10 Ağustos 1927, s. 2; “Yeni Paralarımız”, *Milliyet*, 24 Ağustos 1927, s. 2; “Yeni Evrak-ı Nakdiye”, *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1927, s. 2.

60 “Yeni Evrak-ı Nakdiyenin Tadadına Pazartesi Günü Başlanacak”, *Akşam*, 2 Eylül 1927, s. 1; “Yeni Evrak-ı Nakdiyemizin Tadadına Başlandı”, *Cumhuriyet*, 2 Eylül 1927, s. 1-2.

61 “Evrak-ı Nakdiye Ne Zaman Değiştirilecek?”, *Vakit*, 8 Eylül 1927, s. 3; “Yeni Evrak-ı Nakdiye”, *Cumhuriyet*, 10 Teşrin-i sani 1927, s. 2; “Yeni Evrak-ı Nakdiye”, *Cumhuriyet*, 13 Teşrin-i sani 1927, s. 2; Renda, *age.*, s. 354.

Keresteciyan da, mevcut paraların o anki yırtık ve kirli hallerinin piyasadaki işlemleri sekteye uğrattığı gibi sağlık açısından da tehlike doğurduğunu söylemişti. İngiltere bankasına giren bir banknot imha edilip yerine yenisi ihraç edilirken, Cumhuriyet Hükümetinin ciddi maddi özverisiyle bastırılan paraları sık sık piyasaya çıkarmak mümkün değildi. Bu açıdan paraların kirletilip üzerlerine yazı yazılmaması gereği hatırlatılıp tavsiye edilmeli ve hatta gerekirse mühür basmak ve imza atmak alışkanlığı bir kanunla yasaklanmalıydı.⁶²

4. Paraların Tedavüle Çıkarılması

Yeni Cumhuriyet paralarının basımı ve ardından incelenip sayılmasıyla birlikte tedavül tarihi gündeme gelmiş ve bu tarih sevk ve diğer işlemlere bağlı şekilde güncellenmişti. Bu bağlamda sırasıyla temmuz, ağustos ve eylül ayları ortaya atılmış, ancak inceleme ve sayım işlemleri nedeniyle tedavül tarihi önce ekim,⁶³ ardından kasım sonuna çekilmiş ve nihayet 5 Aralık 1927 olarak kesinleşmişti.⁶⁴

Tedavül tarihinin yanı sıra paraların nasıl değiştirileceği de önemliydi. Buna dair Evrak-ı Nakdiye Komisyonu tarafından alınan karar, yeni paraların eskileriyle tüm banka gişeleri ve resmî kuruluşların veznelerinde değiştirilmesi yönündeydi. Ancak Osmanlı Bankası, birden fazla yerde değişim yapılması halinde piyasaya fazla para çıkacağı ve bazı yolsuzlukların yaşanabileceği endişesiyle bu karara itiraz etmiş ve değişimin kendi gişeleriyle Düyun-ı Umumiye İdaresi veznelerinden yapılmasını istemişti. Bu istek kabul edilmekle birlikte, yetkili makamlarda, bu yöntemin süreci uzatacağı ve bunun da halkın aleyhine bazı zorluklara yol açacağı yönünde bir endişe bulunduğundan, ayrıntıları belirlemek için Maliye Vekâleti ile Osmanlı Bankası arasında görüşmeler başlatılmıştı. İlgililerin düşüncesi, değişime, yeni paraların tüm bankalara dağıtılarak çeşitli mahallerden ve aynı zamanda başlanması şeklindeydi. Aksi takdirde para değişimi, kanunda belirtildiği gibi altı ayda tamamlanamayacaktı.⁶⁵

62 “Cumhuriyet Evrak-ı Nakdiyesi”, *Cumhuriyet*, 2 Teşrin-i sani 1927, s. 3.

63 “Yeni Evrak-ı Nakdiye”, *Cumhuriyet*, 21 Mart 1927, s. 3; “Yeni Bin Liralık”, *Cumhuriyet*, 7 Nisan 1927, s. 2; “Yeni Evrak-ı Nakdiyemiz”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Haziran 1927, s. 2; “Cumhuriyet Evrak-ı Nakdiyesi”, *Cumhuriyet*, 22 Temmuz 1927, s. 2; “Yeni Evrak-ı Nakdiyemiz”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Eylül 1927, s. 1.

64 “Yeni Evrak-ı Nakdiyemiz”, *Cumhuriyet*, 15 Teşrin-i evvel 1927, s. 2; “Evrak-ı Nakdiyenin Tebdili Emri Geldi”, *Akşam*, 10 Teşrin-i sani 1927, s. 1; “Cumhuriyet Evrak-ı Nakdiyesinin Tebdili Emri Geldi”, *İkdam*, 10 Teşrin-i sani 1927, s. 2.

65 “Maliye Vekili Gitti”, *Cumhuriyet*, 9 Haziran 1927, s. 2; “Yeni Evrak-ı Nakdiye”, *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1927, s. 2; “Yeni Evrak-ı Nakdiye”, *Cumhuriyet*, 10 Teşrin-i sani 1927, s. 2.

Maliye Vekâleti ile Osmanlı Bankası arasındaki görüşmeler sonucunda belirginleştirilen yöntemle göre yeni paralar Düyun-ı Umumiye İdaresi aracılığıyla İstanbul'daki tüm bankalara, maliye kuruluşlarına, mal sandıklarına ve maliye şubelerine getirecekleri eski paralara karşılık dağıtılacak ve bu kuruluşlar tarafından piyasaya çıkarılacaktı. Değişimin devam edeceği altı ay boyunca hem yeni hem de eski paralar kullanılabilir, bu sürenin sonunda tedavüldeki paralar ile sahte paraların tutarı belirlenecek ve Osmanlı parası tedavülden kalkacaktı. Düyun-ı Umumiye İdaresinde toplanacak eski paralar, yenileriyle değiştirilir değiştirilmez zımbalanacak, değişimin sonunda tek tek sayılarak Maliye Vekâletine teslim edilecek ve Vekâlet bunları imha edecekti. Yeni basılan paralardan arta kalanlar da ihtiyat olarak saklanmak üzere Maliye Vekâletine gönderilecekti. Değişim işlemi, Anadolu'da da İstanbul'daki gibi yürütülecek ve yerel mal sandıkları eski parayı İstanbul'a göndererek yenisini alacaktı. Yabancı ülkelerde, özellikle Balkan Hükûmetlerinde bulunan Türk paraları ise oralardaki bankalar aracılığıyla İstanbul'a getirilip değiştirilecekti. Bu yöntem paraların hızlı bir şekilde değişimini sağlamazsa, özel kuruluşların da Düyun-ı Umumiye İdaresinde para değiştirmesine izin verilecekti.⁶⁶ Halkın elindeki yıpranmış, numaraları farklı ya da eksik paraların değişimi için de özel bir komisyon kurulacak ve şüpheli paralar değiştirilmeden önce komisyona gönderilerek durumları belirlenecekti.⁶⁷

Gündeme gelen bir konu da piyasada oluşabilecek ufak para kriziydi. Yeni paralarda yarım liralıklar bulunmadığından, tedavüldeki 7-8 milyon civarındaki yarım liralıklar kaldırılıp yerlerine 1 liralıklar çıkarılacaktı. Bu denli büyük miktarda ufak paranın kaldırılması bir krize yol açabileceğinden, Maliye Vekâleti ihtiyatında bulundurduğu fazla miktarda bronz parayı piyasaya sunacak ve 1 liralık ufak paraların yerine aynı miktarda 25 kuruşluk nikel para basacaktı.⁶⁸ Konuya yönelik bir değerlendirmede, İstanbul'daki ufak para krizinin giderek derinleştiği kaydedilerek gerek bu krizi gerekse sarrafların haksız çıkar sağlamalarını önlemek için ufak paraların bir an önce basılması çağrısında bulunulmuştu.⁶⁹

Bu gelişmeleri takiben Maliye Vekâleti altı maddelik bir tebliğ yayımlayarak sürecin ayrıntılarını paylaşmıştı. Buna göre 701 sayılı kanun gereğince tedavüle

66 "5 Kanun-ı evvelde Başlıyor", *Cumhuriyet*, 17 Teşrin-i sani 1927, s. 2; "Yeni Paralarımız", *Cumhuriyet*, 21 Teşrin-i sani 1927, s. 2.

67 "Yeni Evrak-ı Nakdiye", *Cumhuriyet*, 10 Teşrin-i sani 1927, s. 2.

68 "Yeni Evrak-ı Nakdiye", *Cumhuriyet*, 13 Teşrin-i sani 1927, s. 2; "Ufaklık Buhranı", *Akşam*, 21 Teşrin-i sani 1927, s. 2; "Yeni Paralarımız", *Cumhuriyet*, 21 Teşrin-i sani 1927, s. 2.

69 "Ufaklık Buhranı", *Akşam*, 27 Teşrin-i sani 1927, s. 3.

sunulacak yeni Cumhuriyet kâğıt parası, 5 Aralık 1927 Pazartesi gününden itibaren İstanbul'da Düyun-ı Umumiye İdaresi binasındaki Mübadele Komisyonu gişelerinde eskileriyle değiştirilecekti. İstanbul'u takiben Ankara, İzmir, Adana, Samsun'da birer ikişer gün arayla değişime başlanacak, diğer yerlerdeki tarihler ayrıca ilan edilecekti. İlk günlere özgü olmak kaydıyla, sadece mal sandıklarıyla bankalara ait eski paralar değiştirilecekti. İlan tarihinden altı ay sonrasına kadar eski paralar tedavülde kalmaya devam edecek, bu sürede değiştirilemeyen paraların tedavül ve değişimi yasaklanacaktı. İstanbul'da mal sandıklarıyla tüm bankalar 5 Aralık'tan itibaren ödemelerini yeni parayla yapacaktı.⁷⁰ Daha sonra da, 5-15 Aralık 1927'de banka ve mali kurumlar tarafından getirilecek paraların, 15 Aralık'tan itibaren de halkın elindekilerin değiştirileceği açıklanmıştı.⁷¹ Evrak-ı Nakdiye Dairesi de bir sirküler yayımlayarak gişelerin çalışma gün ve saatlerini belirlemişti. Buna göre gişeler cuma ile genel tatil günleri dışında her gün öğleden önce 9.30'dan 12.30'a kadar defterdarlık ve bankalar, 15 Aralık'tan itibaren de öğleden sonra ikiden beşe kadar halk için hizmet verecekti. Gişelerde yoğunluğa yol açmamak için bankalara hangi gün hizmet verileceği de açıklanmıştı.⁷²

Bu aşamada gelişmelere yönelik bilgiler verilerek bazı değerlendirmelerde bulunulmuştu. Bu çerçevede paraların değişimi için gişelerde 30 memur çalışacağı ve bir memur hem eski hem de yeni paraları sayacağından 30 memurun günde en fazla 500 bin lira değiştirebileceği bilgisi paylaşılmıştı.⁷³ Ayrıca halktaki paralar bankalardan sonra değiştirileceğinden yeni paraların piyasada çoğalmasının bir ayı bulabileceği kaydedilmişti.⁷⁴ Paraların resmini çizen Ali Sami Bey ise sahte para sorununa dikkat çekmişti. Ona göre piyasada geçmişten gelen binlerce liralık sahte para bulunduğundan bunların değiştirilmesi halinde devlet hazinesi büyük bir zarara uğrayacaktı. Bunu önlemek için alınması gereken önlemlerin başında, tüm paraların özelliklerinin ayrıntılı bir şekilde ilan edilmesi geliyordu. Paraları değiştirecek olanlar da bu işi dikkatli bir şekilde yürütmeliydiler. Bunun yanında, yeni paraların temiz bir şekilde kullanılmasına yönelik bir mecburiyet getirilmesi gelecek adına faydalıydı. Geçmişteki sahtekârlıklardan ülkenin ciddi bir zarara uğradığını kaydeden Ali Sami Bey, hem maddi hem de teknik olarak sahteciliği engellediğinden paraların Taydus yöntemiyle basılmasının önemini

70 "Maliye Vekâletinden", *Vakit*, 1 Kanun-ı evvel 1927, s. 5.

71 "Evrak-ı Nakdiyemiz", *Vakit*, 5 Kanun-ı evvel 1927, s. 1.

72 "Yeni Evrak-ı Nakdiye", *Cumhuriyet*, 5 Kanun-ı evvel 1927, s. 2.

73 "Yeni Evrak-ı Nakdiye", *Milliyet*, 3 Kanun-ı evvel 1927, s. 2.

74 "Kirlî ve Yırtık Kâğıtlardan Hemen Kurtulacak Değiliz", *Son Saat*, 4 Kanun-ı evvel 1927, s. 1.

vurgulamıştı.⁷⁵ Buna karşılık Maliye Vekâleti bir tebliğ yayımlayarak, söz konusu yazının mevcut paraların değerini düşüren ve halk nezdinde olumsuz etki yapıcı paraya güvensizlik yaratan bir içerikte olduğunu açıklamıştı. Yine bu yazıda, vurguncuların Hazineye milyonlarca lira zarar vermeye çalışacakları gibi asılsız bir iddia da ortaya atılmıştı. Tüm bunlardan dolayı yazıya yönelik kanuni işlem başlatılması için İstanbul Savcılığına başvurulduğu ve halkın elindeki eski paraları hiçbir endişeye kapılmaksızın kullanabileceği ilan edilmişti.⁷⁶

Bu gelişmelerin ardından 5 Aralık 1927 sabahı Düyun-ı Umumiye İdaresi binasında hazırlanan dairede paraların değişimine başlanmıştı. Ancak Osmanlı Bankası, İstanbul Defterdarlığı, Ziraat ve İş Bankalarına yeni paralar 3 Aralık akşamı verilmiş ve Defterdarlık İstanbul Valisi'nin bir bordrosunu ödeyerek yeni paraları piyasaya sunmuştu. Aynı şekilde Maliye Vekâleti emrine 2 milyon lira gönderildiğinden yeni paralar Ankara'ya da ulaştırılmıştı. Komisyonun yayımladığı sirkülere göre İstanbul'daki bankalar sabah saat dokuzdan itibaren yeni paraları almış ve gişelerindeki ödemeleri bunlarla yapmıştı. Görevliler getirilen paraları sayarak sahte olup olmadıklarını incelemiş ve sahteliğinden kuşku duyulanları ayrıca kurulan heyete göndermişlerdi. Aynı şekilde yırtık ve numaraları farklı paraların incelenip değiştirilmesi için de bir komisyon kurulmuştu.⁷⁷

Öngörüldüğü gibi yedi farklı değerde basılan paralardan 1 liralıkların ön yüzünde tarımı temsil eden bir resim bulunmaktaydı. Bu resimde, genç bir Türk köylüsü çift sürüyordu. İkinci planda görülen dağ eski Ankara'yı, Meclis binası ise yeni Ankara'yı simgeliyordu. Paranın arka yüzündeki yer ise Maliye Vekâleti binasıydı. 5 liralıkların ön yüzünün ortasında, hilalin içinden sıçrayan bir bozkurt simgesi ile sağ tarafında ilk TBMM binası, arka tarafında ise Ankara Bent Deresi ve köprüsü yer alıyordu. 10 liralıkların ön yüzünde Gazi'nin filigranlı portresi ile 5 liralıklarda olduğu gibi bozkurt simgesi, arka yüzünde Ankara Kalesi görülmekteydi. 50 ve 100 liralıkların ön yüzünde Gazi'nin portresi yer alırken, 50 liralıkların arka yüzüne Afyonkarahisar, 100 liralıklara ise Ankara manzarası konulmuştu. 500 liralıkların ön tarafında Gazi'nin portresi ile Sivas'taki Gök Medrese ve arka tarafta Sivas şehrinin görünümü yer alıyordu. Son olarak 1.000 liralıkların ön yüzünde

75 Ressay Ali Sami, "Evrak-ı Nakdiye Nasıl Değiştirilmeli?", *Cumhuriyet*, 4 Kanun-ı evvel 1927, s. 4.

76 "Evrak-ı Nakdiyemiz", *Vakit*, 7 Kanun-ı evvel 1927, s. 1.

77 "İmparatorluk Evrak-ı Nakdiesinin Tebdiline Başlandı", *Akşam*, 6 Kanun-ı evvel 1927, s. 1; "Yeni Paralarımız Piyasaya Çıktı", *Cumhuriyet*, 6 Kanun-ı evvel 1927, s. 1-2; "Çok Şükür Yeni ve Kendi Paralarımıza Kavuştuk", *Milliyet*, 6 Kanun-ı evvel 1927, s. 1-2.

Gazi'nin portresi, arka yüzünde ise demiryolunu da içerecek şekilde Sakarya'nın genel bir manzarası bulunuyordu.⁷⁸

Tedavül aşamasından sonra kamuoyunda, yeni paralara yönelik bilgilendirmeyi de içeren değerlendirmeler yapılmıştı. Bunlardan birinde, eski Osmanlı saltanatının armasını taşıyıp, uzun süre tedavülde kalmaktan dolayı adeta “lime lime” bir hale gelen ve bir “mikrop yuvası” şeklini alan eski paraların yeni ve zarif Cumhuriyet paralarıyla değiştirilmesinin istisnasız herkesi sevindirdiği ifade edilmişti.⁷⁹ Bunun yanında bazı kişilerin paraların değerini düşürmek için kâğıtlarının dayanıksızlığına yönelik propaganda yapmalarına karşın bunun doğru olmadığı ve Türk parasının dünyadaki en dayanıklı para olduğu kaydedilmiş⁸⁰ ve basım tekniği nedeniyle taklit edilmelerinin oldukça güç olduğu vurgulanmıştı.⁸¹ Ayrıca resim ve şekillerin diğer ülkelerinkine benzememesine özen gösterildiği, paraların üzerindeki resim ve süslerin bir “sanat şaheseri” olarak Ressam Ali Sami Bey, yazımının ise eski Osmanlı paralarının yazımını da üstlenen Hattat Ahmed Bey tarafından gerçekleştirildiği ve her para değeri için yazı şeklinin değiştirildiği belirtilmişti.⁸²

Yeni paraların özenli kullanımına yönelik de değerlendirmeler söz konusuydu. Bu bağlamda paraların dikkatsiz bir şekilde kullanılması yıpranma sürelerini azaltacağından bu konuya özen göstermek gerekiyordu. Paraların kusurları arasında en başta gösterilen ise üzerlerine fazla baskı yapıldığı zaman boyalarının iz bırakmasıydı. Ancak uzmanlar bunun zamanla ortadan kalkacağını

78 “Yeni Paralarımız Hakkında Müfid Malumat”, *Cumhuriyet*, 7 Kanun-ı evvel 1927, s. 2; Demir, agm., s. 16-22. Komisyonun belirlediği arka yüz resimleriyle tedavüle çıkan paralar arasında farklılık söz konusuydu. Buna göre 50 ve 1.000 liralıkların arka yüzlerinde kullanılması düşünülen Ankara manzaraları 5 ve 10 liralıklarda, küçük değerdeki paralar için düşünülen Anadolu şehirleri resimleri ise 50, 500 ve 1.000 liralıklarda kullanılmıştı. Bk., Demir, agm., s. 16.

79 “Yeni Paralarımız Piyasaya Çıktı”, *Cumhuriyet*, 6 Kanun-ı evvel 1927, s. 1. Paraların zarafet ve temizliğine yönelik diğer değerlendirmeler için bk., “Çok Şükür Yeni ve Kendi Paralarımıza Kavuştuk”, *Milliyet*, 6 Kanun-ı evvel 1927, s. 1; “Yeni Evrak-ı Nakdiyemiz”, *Servet-i Fünûn*, C 63, S. 1635-161, 15 Kanun-ı evvel 1927, s. 68-69.

80 “Yeni Paralarımız”, *İkdam*, 5 Kanun-ı evvel 1927, s. 1.

81 “Yeni Evrak-ı Nakdiye Bu Sabah Piyasaya Çıkarıldı”, *Son Saat*, 6 Kanun-ı evvel 1927, s. 1.

82 “Yeni Paralarımız Çıktı”, *Cumhuriyet*, 6 Kanun-ı evvel 1927, s. 2; “Tedavüle Başladı”, *Akşam*, 7 Kanun-ı evvel 1927, s. 1; “Yeni Paralarımız Hakkında Müfid Malumat”, *Cumhuriyet*, 7 Kanun-ı evvel 1927, s. 2. Ressam Ali Sami Bey de Taydus yöntemine dair bilgi vermişti. Bk., Ressam Ali Sami, “Evrak-ı Nakdiyemiz Nasıl Yapıldı, ‘Taydus’ Nedir?”, *Cumhuriyet*, 8 Kanun-ı evvel 1927, s. 2.

söylemişlerdi.⁸³ Ayrıca 1 liralıklar incelendiğinde dört taraflarındaki beyaz kısımların birbirine eşit olmadığı görülecekti ki, bunun sebebinin bir İngiliz matbaasından beklenmeyecek şekilde kâğıtların makineye dikkatsizce verilmesi olduğu öne sürülmüştü.⁸⁴ Son olarak, Türk halkı özellikle de Anadolu köylüsü yeni paraların şekillerini öğreninceye kadar birçok sahtekârın 10 liralıkları 50, 5 liralıkları da 10 lira şeklinde piyasaya sürmeye kalkabilecekleri belirtilerek buna karşı dikkatli olunması çağrısında bulunulmuştu.⁸⁵ Nitekim doğrudan bu yönde olmasa da paralar tedavüle çıktıktan kısa bir süre sonra bir sahtekârlık vakası yaşanmış ve sahte para üreten 15 kişilik bir çete suçüstü yakalanmıştı.⁸⁶

The Times gazetesi İstanbul muhabiri de, tedavüle çıkan yeni paraların yaklaşık 16 milyon sterline karşılık geldiğine, eski paraların altı ay daha yürürlükte kalacağına ve paralarda Mustafa Kemal Paşa'nın bir portresinin bulunduğuna dikkat çekmişti. Muhabir, eski paraların özellikle de küçük değerdekilerin çok kötü durumda olduklarını vurgulayarak yeni paraların hevesle karşılanacağı yönündeki düşüncesini de paylaşmıştı.⁸⁷

Zaman içerisinde, mali kurumlardan sonra halkın elindeki paraların değişimine de başlanmıştı. Ancak daha önce belirlenen tarihte değişikliğe gidilerek halkın 2 Ocak 1928'den itibaren paraları değiştirebileceği ilan edilmişti. Bu tarihten itibaren vatandaşlar, ellerindeki paraları şahsen getirmek yerine ağırlıklı olarak bankalar kanalıyla değiştirmişlerdi.⁸⁸ Para değişimi kademe kademe tüm Türkiye'ye yayılmıştı. Bu kapsamda başkent Ankara'nın yanı sıra İzmir, Bursa, Konya ve

83 “Yeni Paralarımız Piyasaya Çıktı”, *Cumhuriyet*, 6 Kanun-ı evvel 1927, s. 2. İlgili yazıda, Ali Sami Bey'in bir “*sanat şaheseri*” olarak yaptığı resim ve süslemelere saygı gereği de paraların doğru bir şekilde kullanılması gerektiği vurgulanmıştı.

84 “Yeni Evrak-ı Nakdiye Bu Sabah Piyasaya Çıkanıldı”, *Son Saat*, 6 Kanun-ı evvel 1927, s. 1.

85 “Yeni Evrak-ı Nakdiyemiz Hakkında Müfid Malumat”, *Cumhuriyet*, 7 Kanun-ı evvel 1927, s. 1.

86 “Sahte Evrak-ı Nakdiye Yapan Bir Kumpanya Cürm-ü Meşhud Yakalandı”, *Cumhuriyet*, 13 Kanun-ı evvel 1927, s. 1-2; “Sahte Evrak-ı Nakdiye Basan Kumpanya Hakkındaki Tahkikatımız”, *Akşam*, 14 Kanun-ı evvel 1927, s. 1. The Times gazetesi İstanbul muhabiri de çetenin yakalanmasına yönelik bilgileri paylaştıktan sonra Deutsche Bank müdürünün görüşünü aktarmıştı. Müdüre göre sahte paralar son derece iyi bir şekilde üretildiğinden tespit edilmeleri oldukça güçtü. Bu çerçevede sahtekârlar, bastıkları paraları bilinçli bir şekilde, eski paraların kademeli olarak değiştirildiği sırada piyasaya sürmeyi tercih etmişlerdi. Bk. “Alleged Note Forgers in Turkey”, *The Times*, 14 December 1927, p. 13.

87 “New Bank Notes For Turkey”, *The Times*, 6 December 1927, p. 15.

88 “Yeni Evrak-ı Nakdiyenin Mübadelesi”, *Cumhuriyet*, 15 Kanun-ı evvel 1927, s. 4; “Eski Paraları Değiştiriniz”, *Cumhuriyet*, 2 Kanun-ı evvel 1928, s. 3; “Evrak-ı Nakdiye Mübadelesi”, *Cumhuriyet*, 18 Nisan 1928, s. 3.

Trabzon gibi şehirlerde değişime başlanmış⁸⁹ ve Maliye Vekâleti aralık sonuna doğru özel bir uçakla Diyarbakır, Elazığ ve Van'a yeni paraları göndermişti.⁹⁰ Şubat 1928 itibariyle de paraların tüm yurttaki değişimine başlanması öngörülmüştü.⁹¹ Bu süreçte Maliye Vekâletinin emri doğrultusunda, Hariciye Vekâletinde bulunan 163,5 liralık yıpranmış haldeki eski para, İstanbul Hariciye Murahhaslığında görevli Nazmi Bey aracılığıyla değişim için komisyona gönderilmiş ve bu işlemin resmî süre bitiminden önce tamamlanarak yeni paraların Osmanlı Bankası kanalıyla ulaştırılması istenmişti.⁹²

Para değişiminin hızlanarak devam ettiği sırada önemli gelişme ve kararlar söz konusuydu. Bu bağlamda 100 liralıkların bozuk olmaları nedeniyle yeniden basılacağı yönünde bazı söylentiler çıkmış, dönemin Maliye Vekili Saraçoğlu Şükrü Bey bunları yalanlayarak paraların Londra ve İstanbul'da incelendiklerini ve Londra'daki heyeti geri çağırılmalarının da gösterdiği gibi yeniden basımın söz konusu olmadığını söylemişti. Ayrıca İstanbul'da para değişiminin yapıldığı yere giderek denetimde bulunmuştu.⁹³ 4 Şubat 1928'de kabul edilen 1207 sayılı kanunla, 1924 ve 1925 yıllarında çıkarılan kanunlar gereğince tedavüle sunulan madeni paralardan yeniden 5 milyon liralığa kadar basılması için Maliye Vekâletine yetki verilmişti.⁹⁴ Ayrıca değişim sırasında, bazı kişilerin eski paraları ucuza alıp İstanbul'da değiştirerek vurgunculuk yapmalarını da içeren kimi sorunlar yaşandığı görülmüş ve bunları gidermek için İcra Vekilleri Heyetinin 19 Şubat 1928 tarihli kararıyla talimatnamede değişikliğe gidilmiştir.⁹⁵ Yine İcra Vekilleri Heyetinin 12 Ağustos 1928 tarihli kararıyla, Evrak-ı Nakdiye Komisyonunda görev yapan kişilerin hizmet ve masraflarına karşılık ve her toplantı için olmak üzere basılan paralardan birer tanesinin ikramiye şeklinde verilmesi öngörülmüştü.⁹⁶

89 “Tedavüle Başladı”, *Akşam*, 7 Kanun-ı evvel 1927, s. 1; “Şehrimizde Düünden İtibaren Yeni Paraların Tedavülüne Başlandı”, *Hâkimiyet-i Millîye*, 7 Kanun-ı evvel 1927, s. 1 .

90 “Yeni Evrak-ı Nakdiye”, *Cumhuriyet*, 22 Kanun-ı evvel 1927, s. 4.

91 “Evrak-ı Nakdiye Mübadelesi”, *Cumhuriyet*, 23 Kanun-ı sani 1928, s. 2.

92 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı (HR.İM.), 226/63, 29.04.1928; BOA, HR.İM., 226/83, 14.05.1928.

93 “Yeni Evrak-ı Nakdiye”, *Cumhuriyet*, 1 Kanun-ı sani 1928, s. 1; “Maliye Vekili Komisyondan İzahat Aldı”, *Milliyet*, 3 Kanun-ı sani 1928, s. 1, 4.

94 “Yeniden Beş Milyon Liralık Madeni Ufaklık Meskûkât Darp ve İhracı Mezuniyetine Dair Kanun”, *T.C. Resmî Gazete*, S. 812, 12 Şubat 1928, s. 4743.

95 BCA, 30-18-1-1/27-82-6, 19.02.1928; “Kararnameler”, *T.C. Resmî Gazete*, S. 829, 3 Mart 1928, s. 4856-4857.

96 BCA, 30-18-1-1/30-51-5, 12.08.1928.

Para değişimi sırasında 1 liralıklarda sıkıntı yaşanması üzerine de yeni bir dzenlemeye gidilmişti. Buna göre bankalarla vilayetlerdeki tali mübadele komisyonlarının başvurularından yeni 1 liralıkların piyasa ihtiyaını karşılamadığı anlaşılmış ve değişim işlemine yürüten Osmanlı Bankası da elde 1 milyon adet 1 liralık kğit para kaldığını bildirmişti. Bu gelişmenin bir krize yol açmasını önlemek için İcra Vekilleri Heyetinin 28 Mayıs 1928'deki toplantısında, ihtiyat olarak tutulan 20 milyon lira değerindeki 1 liralıklardan 10 milyonunun, büyük değerdeki kğit parayla değiştirilmesine karar verilmişti.⁹⁷

Bu sırada yapılan bir dzenleme de para değişiminin bitiş tarihine ilişkindi. Başlangıçta değişim süresi ilan tarihinden itibaren altı ay şeklinde belirlenirken, İstanbul için son tarihin 5 Haziran 1928 olması, ilan tarihinin daha geç olacağı Anadolu'daki şehirlerde ise bunun biraz daha sarkması öngörülmüştü. Ancak 23 Mayıs 1928 tarihinde kabul edilen 1317 sayılı kanunla bu süre 5 Eylül 1928'e kadar uzatılmıştı.⁹⁸ Kanun gerekçesinde, ulaşım ve hava koşulları nedeniyle paraların ülkenin her tarafına aynı anda gönderilemediği ve bu nedenle değişimin farklı tarihlerde başladığı vurgulanmıştı. Bu durum eski paraların, değişimin sona erdiği yerlerden değişimin sürdüğü yerlere nakledilmesine yol aarak uygulamada sorunlar yarattığından söz konusu değişiklik gerçekleştirilmişti.⁹⁹ Bu dzenlemenin ardından devam eden para değişimi 4 Eylül 1928 akşamı saat beşte tüm yurttta sona ermişti.¹⁰⁰ Kamuoyuna yansıyan rakamlar da para değişiminin uzun bir zamana yayıldığını ve tarih uzatımının gerekli olduğunu göstermekteydi. Buna göre 19 Aralık 1927 akşamına kadar değiştirilen para toplamı 23 milyon lirayı, 9 Ocak 1928'e gelindiğinde 40 milyon lirayı geçmiş, 17 Nisan 1928 itibariyle de yaklaşık 107 milyon liraya ulaşmıştı.¹⁰¹ Bu sayı Haziran 1928'de 112.174.913 liraya ulaşmakla birlikte değişim tamamlanamamıştı.¹⁰² 4 Eylül 1928'de ise toplam

97 BCA, 30-18-1-1/29-34-14, 28.05.1928.

98 TBMM ŐC, Devre III, C IV, Seksen Birinci İnikat, 23 Mayıs 1928, s. 319; "Kanunlar", *T.C. Resmî Gazete*, S. 902, 30 Mayıs 1928, s. 5243.

99 TBMM ŐC, Devre III, C IV, Seksen Birinci İnikat Eki, Sıra Numarası 222, 23 Mayıs 1928, s. 39-40.

100 "Eski paralar", *İkdam*, 5 Eylül 1928, s. 1; "Mübadeleye Akşam Nihayet Verildi", *Milliyet*, 5 Eylül 1928, s. 4.

101 "Mübadele Edilen Evrak-ı Nakdiye", *Cumhuriyet*, 21 Kanun-ı evvel 1927, s. 4; "Mübadele Edilen Paralar", *Cumhuriyet*, 11 Kanun-ı sani 1928, s. 1; "Evrak-ı Nakdiye Mübadelesi", *Cumhuriyet*, 18 Nisan 1928, s. 3.

102 Eldem, *age.*, s. 402-403.

miktar 146.758.806 lira olmuştu. Ancak taşradaki mal sandıklarına gönderilen paraların durumu netleşmediğinden kesin tutar daha sonra belirlenebilecekti.¹⁰³ Bu aşamada yapılan bir değerlendirmede: “Nihayet Cumhuriyet Hükümetimizin sayesinde Türk milleti mülga Osmanlı İmparatorluğu’ndan mevrûs [miras] eski evrak-ı nakdiyeden de kurtulmuştur” denilerek değişimin başarıyla tamamlandığı kaydedilmişti.¹⁰⁴

Para değişiminin tamamlanmasından sonra 23 Mart 1929’da kabul edilen 1408 sayılı kanunla, 12 Şubat 1924 ve 16 Nisan 1925 tarihli kanunlardaki hükümler kaldırılmış ve 30 Aralık 1925 tarihli kanunda yazılı miktarda düzeltmeye gidilmişti. Yeni düzenlemeyle, hem imha edilen hem de tedavüldeki para miktarı 158.748.563 lira olarak kesinleştirilmişti.¹⁰⁵ Bu düzenlemenin gerekçesi, değişim sonucunda kâğıt paradan fazla bir miktarın kalmamasıydı. Bu nedenle 1924 ve 1925’teki kanunlar doğrultusunda çıkarılan madenî paralar karşılığında mevcut paranın 5 milyon lira azaltılması gerekiyorsa da, bunun yapılması halinde piyasada para krizi doğabileceğinden söz konusu değişiklik gerçekleştirilmişti.¹⁰⁶ Kanun görüşmeleri sırasında Maliye Vekili Saraçoğlu Şükrü Bey, değişimin başlamasından itibaren her ay gazeteler, camiler ve tellallar aracılığıyla ilanlar verilmesine karşın halkın elinde halen az miktarda eski paranın kaldığını belirtmişti. Bazı kişiler bu paraları ticaret amacıyla alıp daha sonra geçerli kılma düşüncesindeydiler. Ancak devletin aldığı bütün tedbirlere rağmen ellerindeki parayı değiştirmeyenlerin artık bunun maliyetine katlanmaları gerekiyordu. Maliye Vekili ayrıca 10, 25 ve 1.000 liralık eski paralarda fazlalık tespit edildiğini, bunun nedenlerine yönelik araştırma başlattıklarını söylemişti.¹⁰⁷

Arap harfleriyle basılan kâğıt paralar, 1 Kasım 1928’deki Harf Devrimi’ne karşın mali koşullar yeni para basmaya yeterli olmadığından piyasada kalmaya devam etmişti. Bu paralar, yeni harflerle basılıp 1937-1944 arasında tedavüle çıkarılan

103 “Son Gün”, *Cumhuriyet*, 4 Eylül 1928, s. 2.

104 “Mübadeleye Akşam Nihayet Verildi”, *Milliyet*, 5 Eylül 1928, s. 4.

105 “İmha Edilen Evrakı Naktiye Miktarının Tespitine Dair Kanun”, *T.C. Resmî Gazete*, S. 1154, 30 Mart 1929, s. 6860.

106 *TBMM ZC*, Devre 3, C 9, Kırk İkinci İnikat Eki, Sıra No 106, 21.III.1929, s. 1-3. Bu düzenlemeyle hükümet, 5 milyon liralık bir satın alma gücü elde etmiş oluyordu. Bk. Köklü, *age.*, s. 29.

107 *TBMM ZC*, Devre 3, C 9, Kırk Üçüncü İnikat, 23.III.1929, s. 41-44. Maliye Vekilinin açıklaması doğrultusunda başlayan soruşturma uzun bir döneme yayılmıştı. Gelişmeler hakkında bk. “Düyunu umumiyyede”, *Vakit*, 13 Mayıs 1931, s. 4; “Düyunu umumiyyedeki evrakı nakdiye suiüstimalı”, *Akşam*, 7 Mart 1932, s. 1; “Düyunu umumiye suiüstimalı”, *Akşam*, 21 Nisan 1933, s. 2.

ikinci emisyon paralara kadar kullanılmış ve ardından peyderpey tedavülden çekilmişti.¹⁰⁸

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti tarafından Birinci Dünya Savaşı harcamalarını karşılamak amacıyla basılan 158.748.563,60 liralık kâğıt parayı devralmıştır. Bu paralar ekonomik koşullar nedeniyle bir süre daha kullanılmış, 30 Aralık 1925 tarihinde kabul edilen kanunla yeni Cumhuriyet kâğıt paralarının çıkarılmasına karar verilmiştir. Bu kararın gerisinde, Osmanlı dönemini simgeleyen paraları kaldırmak gibi siyasi bir amacın yanında başta yıpranmış paraları değiştirmek üzere çeşitli ekonomik gerekçeler de bulunmaktadır.

1925 yılındaki kanun ve ardından yayımlanan talimatname uyarınca yeni paraların tedavüle çıkarılması işini yönetmek üzere bir komisyon kurulmuştur. Çankırı Milletvekili Mustafa Abdülhalik Bey'in başkanlığındaki bu komisyonda yerli ve yabancı banka temsilcilerine de yer verilerek çalışmaların daha bütüncül ve sağlıklı bir şekilde yürütülmesi amaçlanmıştır. Toplantılarını İstanbul'da yapan komisyon, basımı gerçekleştirecek şirketin yanı sıra paraların şekil ve değerlerini belirlemek gibi önemli görevleri üstlenmiştir. Bu bağlamda sağlamlık ve güvenlik gerekçeleriyle basımda Taydus yönteminin kullanılması öngörüldüğünden, bu teknolojiye sahip olmayan Türk matbaacıları devre dışı kalmış ve sunduğu şartlar daha olumlu bulunan bir İngiliz şirketiyle anlaşılmıştır. Paraların resimlerini çizme görevi de, daha önce çıkarılan ilk posta pullarının çizimini gerçekleştiren Ressam Ali Sami Bey'e verilmiştir.

Bu gelişmeleri takiben bir Türk heyetinin nezareti eşliğinde başlayan basım aşaması, paraların şekil özelliklerine yönelik bir anlaşmazlık dışında şirketle uyumlu bir şekilde devam etmiş ve kesin onay üzerine basılan paralar peyderpey İstanbul'a gönderilmiştir. Ne var ki sevkiyattaki gecikme nedeniyle paraların incelenip sayılmasına ancak 1 Eylül 1927'den itibaren başlanabilmiştir. Bu işin de sonuçlanmasının ardından kâğıt paralar 5 Aralık 1927'de Düyun-ı Umumiye İdaresi kanalıyla tedavüle çıkarılmıştır. İstanbul'da başlayan para değişimi zamanla ülke geneline yayılmıştır. Ancak ulaşım zorlukları nedeniyle şehirlerdeki tedavül tarihlerinde farklılık söz konusu olduğundan, altı ay olarak belirlenen değişim

108 Ölçer, *age.*, s. 13; Akyıldız, "Türkiye'nin Kâğıt Para Serüveni", s. 59-60; <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/d189b219-fe71-40bf-9754-6a5f7d0a65eb/KagitParaTarihce.pdf?MOD=AJPERES>, son erişim tarihi: 22.03.2022.

Cumhuriyet Maliyesinde Önemli Bir Aşama: İlk Kâğıt Paraların Tedavüle Çıkarılması

773

süresi uzatılmış ve ülke genelinde 4 Eylül 1928 akşamı sona ermiştir. 23 Mart 1929'da kabul edilen kanunla da, hem imha edilen hem de tedavülde bulunan para miktarı 158.748.563 lira olarak kesinleştirilmiştir. Böylece üç yılı aşan bir zamana yayılan yeni kâğıt paraların tedavüle çıkarılması süreci, bazı aksaklıklara rağmen Cumhuriyet maliyesi adına başarılı bir şekilde tamamlanmıştır.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),

30-18-1-1/19-32-14, 11.05.1926.

30-18-1-1/22-84-3, 23.01.1927.

30-18-1-1/27-82-6, 19.02.1928.

30-18-1-1/29-34-14, 28.05.1928.

30-18-1-1/30-51-5, 12.08.1928.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA),

Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı (HR.İM.): 226/63, 29.04.1928; 226/83, 14.05.1928.

Resmî Yayınlar¹⁰⁹

Düstur

Resmî Ceride

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi

T.C. Resmî Gazete

Sürelî Yayınlar

Akşam

Cumhuriyet

Hâkimiyet-i Milliye

İkdam

Milliyet

Servet-i Fünûn

Son Saat

109 Resmî ve sürelî yayınların künyeleri dipnotlarda verilmiştir.

The Manchester Guardian

The Times

Vakit

Yeni Ses

Araştırma ve İnceleme Eserler

Akyıldız, Ali, “Türkiye’nin Kâğıt Para Serüveni”, *İmparatorluktan Cumhuriyete Kâğıt Paranın Öyküsü*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 15-65.

Akyıldız, Ali, “Para”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 34, İstanbul 2007, s. 163-166.

Akyıldız, Ali, *Para Pul Oldu-Osmanlı’da Kâğıt Para, Maliye ve Toplum*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

Akyıldız, Ali, “Kâime”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 24, İstanbul 2001, s. 212-215.

Demir, Tanju, “Cumhuriyet Dönemi Paralarında Siyaset ve İdeoloji (1923-1950)”, *75 Yılda Para’nın Serüveni*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları/Tarih Vakfı, İstanbul 1998, s. 11-28.

Eldem, Edhem, *Osmanlı Bankası Tarihi*, Çev. Ayşe Berktaş, Osmanlı Bankası Tarihi Araştırma Merkezi, İstanbul 1999.

Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, C 1 (24 Nisan 1920-22 Mayıs 1950), haz. İrfan Neziroğlu-Tuncer Yılmaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2013.

Köklü, Aziz, *Türkiyede Para Meseleleri-1914-1946 Devresinde Para Siyasetimiz ve Paramızın Kıymeti*, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Siyasal Bilgiler Okulu Yayınlarından, Ankara 1947.

Mevcut Evrak-ı Nakdiyenin Yenileriyle İstibdaline Dair 701 Numaralı Kanun, Türkiye Cumhuriyeti Maliye Vekâleti Muamelat-ı Nakdiye Müdüriyeti, Ankara 1926.

Mutlu, Mustafa, “Bahriyeli Ressam Ali Sami Boyar’ın Hayatı ve Faaliyetleri (1880-1967)”, *SelçukTürkiyat*, Yıl 27, S. 52, Ağustos 2021, s. 286-301.

Ölçer, Cüneyt, *Cumhuriyet Dönemi Türk Kâğıt Paraları (1923-1983)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1983.

Pamuk, Şevket, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

Pamuk, Şevket, *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme*, Seçme Eserleri II, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.

Renda, M. Abdülhalik, *Günlükler 1920-1950*, yay. haz., Aytaç Demirci-Sabri Sayarı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2019.

Soysal, İsmail, *Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, I. Cilt (1920-1945), 3. Bs., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

Toprak, Zafer, *İttihad-Terakki ve Cihan Harbi-Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik 1914-1918*, Homer Kitabevi, İstanbul 2003.

İnternet Kaynakları

<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/d189b219-fe71-40bf-9754-6a5f7d0a65eb/KagitParaTarihce.pdf?MOD=AJPERES>, son erişim tarihi: 22.03.2022.